

Gorazd Stariha

# »Z nobenim delom se ne pečajo, le z lažnivo beračijo!«

*Odgon kot institucija odvrčanja nezaželenih*

**STARIHA Gorazd**, dr., arhivski svetovalec, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, Savska cesta 8, SI-4000 Kranj

316.344.7”15/18”

»Z NOBENIM DELOM SE NE PEČAJO, LE Z LAŽNIVO BERAČIJO!«

**Odgon kot institucija odvrčanja nezaželenih**

Revežev oblasti že od nekdaj niso marale, čeprav brez njih tudi bogatih ne bi bilo. Vedno se je pojavljalo vprašanje, kdo je dolžan skrbeti zanje, kakšne pravice sploh imajo. S tem vprašanjem so se ukvarjali deželni in policijski redi že od 16. st. dalje, z nastopom pravnega absolutizma pa je postajalo pravno vedno bolj urejeno. Odganjanje revežev in ostalih obrobnežev v domače kraje (domovinske občine) je postajalo vedno bolj urejeno. V Avstro-Ogrski je bila ureditev policijske odprave in odgonskih stvari, ki so jih prej urejali različni in številni zakoni in odredbe, urejena z državnim zakonom leta 1871. Deželni zakon iz leta 1873 pa je določal odgonskopostajne občine kot odgonske oblasti s prenesenim delovanjem. Ena odgonskih občin je bila tudi v Kranju, kjer so so v arhivskem gradivu ohranili med drugim odgonski protokoli strnjeno za leta 1876-1881, ter tudi drugo odgonsko gradivo, ki nam lahko predstavi, kako je odgon potekal, kdo in od kod so bili gnanci, kakšni so bili stroški, organizacija itd.

**Ključne besede:** revščina, beračenje, klateži, odgon

**STARIHA Gorazd**, Ph.D., Archival Advisor, Historical Archives of Ljubljana, Department for Gorenjska, Kranj, Savska cesta 8, SI-4000 Kranj

316.344.7”15/18”

“THE ONLY THING THEY TURN THEIR HANDS TO IS FALSE BEGGARY!”

**Forcible removal as an institution for determent of the undesirables**

Authorities, since time immemorial, have had a dislike for the poor, although the rich cannot exist without them. The question that has always seemed to crop up is, who is obliged to care for them and what rights do they have. It is an issue that has occupied the minds of regional and police authorities from the 16th century onwards and the legal aspects of which became increasingly more regulated with the advent of legal absolutism. With it, the forcible relocation of the poor and other marginalised segments of the population back to the place or municipality of their birth also became more regulated. In Austria-Hungary, the forcible removals and relocations carried out by the police, previously regulated by various and numerous laws and decrees, were governed by the State Law passed in 1871. Furthermore, the Provincial Law of 1873 appointed the municipalities in which relocation stations were located as authorities with jurisdiction through referral of legislative powers for all matters pertaining to relocation. One of these municipalities was also located in Kranj, where the preserved archival material includes, amongst other things, the complete expulsion protocols for 1876-1881 as well as other expulsion-related material which shows how these forcible removals proceeded, who the relocated persons were and where they came from, as well as details such as the cost and organisation of such proceedings.

**Key words:** poverty, begging, homeless, forcible removal

Ljudje so že zelo zgodaj začutili potrebo po medsebojnem nadvladovanju in razlikovanju, zlasti v materialnem pogledu. Tukaj ne mislimo razpravljati, ali je to v človekovi naravi ali v božji danosti, dejstvo je pač, da je človek raje bogat kot reven in da brez revežev tudi bogatih ne more biti. Nas bo zanimalo, kako so bogati urejali odnos do revežev, ko tega vprašanja niso mogli več urejati z individualno milosrčnostjo ali enostavno z ignoriranjem. Z naraščanjem števila prebivalstva se je večalo število premožnejših, še neprimerno bolj pa število revežev in s strani bogatih se je porajala vedno večja nuja po sistemskem nadzorovanju te »nadloge, ki ne zna ali noče živeti od svojega dela«. K sistemskemu nadzorovanju je sodilo tudi odganjanje nezaželenih »nazaj, od koder so prišli«. Seveda bi se bogata srenja manj srečnih soljudi najraje odkrižala kar za vedno, tako kot so za to znale poskrbeti kolonialne države, ko so kaznjence pošiljale na druge konce sveta – najbolj znan primer je seveda Avstralija. Vendar pa se je z absolutistično razvijala tudi pravna država in človek, ki ni kršil zakonov, je bil načeloma svoboden. Seveda pa je bila družba pripravljena izkoristiti že najmanjši povod, da je reveža prekvalificirala v zločinca in se ga znebila. V času velikih transportov angleških kaznjencev v Avstralijo (1787–1868) je bilo tako dovolj že, da je revna starka ukradla hleb sira in kriminalko so brž transportirali v »deželo tam spodaj«.<sup>1</sup> To je bil seveda »kazenski odgon«, mi pa se bomo posvetili »upravnemu odgonu«, torej vsakodnevnemu odganjanju revežev, ki v glavnem niso zagrešili drugega, kot da so bili marginalci. Seveda revežev v pravni državi niso mogli odganjati kar »nekam« oz. ena upravna oblast k drugi. Da bi se temu izognili, je pravna znanost izumila »domovinsko pristojnost«. V naših deželah je odgonski sistem polnokrvno zaživel v ustavni dobi, po letu 1861, ko se je zakonodaja nasploh začela področno sistemsko urejati in je tudi »odgon« dobil svoj (sistemski) zakon. Kako je to delovalo, si bomo pogledali na primeru odgonske občine mesta Kranja.

### Potrebni in nepotrebni reveži ter njihovo razmnoževanje

Zelo zgodaj se je že začelo razlikovanje med »poštenimi« berači, ki se ne morejo preživljati z

lastnim delom, in nepoštenimi, ki so sposobni za delo, vendar raje beračijo in kradejo. Potrebo po razlikovanju med reveži in zavračanje pravice do miloščine tistim, ki so sposobni za delo, so poudarjali tako cerkveni očetje kot številni srednjeveški teologi in cerkveni pravniki. Cerkevne oblasti, družbeni in pravni spisi pa so nenehno obsojali klateštvo. Cerkev se je strinjala z delovanjem mestnih oblasti, ki so uredile problem beračev ali organizirale preganjanje potepuhov.<sup>2</sup>

Razmišljanje najpomembnejšega predstavnika poljske družbene misli v 16. stoletu, Andrzeja Frycza Modrzewskega, je bilo značilno tudi za ostalo Evropo. V svojem traktatu *De republica emendanda* je ostro obsodil brezdelje in hvalil delo. Ni dopustno, da bi za delo sposobne osebe beračile, »resničnim siromakom« pa je treba zagotoviti življenjske razmere. To načelo moderne socialne politike je v celoti izpeljal iz srednjeveškega razlikovanja med »namišljenimi« in »resničnimi« berači. Najdemo ga v teoretičnih razmišljanjih in v zakonskih aktih. Temeljna usmeritev socialne politike je bila, odkriti tiste, ki se izmikajo življenjskim naporom, in jih kaznovati s prisilnim delom ali z izgonom iz mesta, za delo nesposobne berače pa zapreti v zavetišča za reveže. Ta zavetišča pa morajo razpolagati z zadostnimi rednimi (mestnimi proračunskimi) sredstvi in ne smejo biti odvisna od individualnih prispevkov, ki so seveda dobrodošli. Frycz meni, da je treba tuje berače poslati v domači kraj. To je bila ena od podlag v srednjeveški doktrini in je bila povezana z dolžnostjo vsake krščanske skupnosti, da poskrbi za svoje reveže. Berače so izganjali že v srednjem veku. Za reformatorje v 16. stoletju in njihovo stališče, da je socialno skrbstvo mogoče uresničevati tako z institucionalizacijo človekoljubja kakor z nasilnimi sredstvi, je bil izgon tujih beračev povsem vsakdanja prva socialna politike.<sup>3</sup>

Šestnajsto stoletje je bilo prelomno tudi za naše kraje. Tako Josip Žontar iz historiata deželnih in policijskih redov, iz stanovskih predlogov in vladarjevih posebnih določb za slovenske pokrajine med drugim razbira, da »smo ugotovili težnjo, da bi zaposlili razpoložljivo delovno silo na pravem kraju.

<sup>1</sup> Robert Hughes, *The Fatal shore, A History of the Transportation of Convicts to Australia 1787-1868*, Pan Books, 1988, London, str. 72.

<sup>2</sup> Bronisław Geremek, *Usmiljenje in vislice; zgodovina revščine in milosrčnosti (dalje: Usmiljenje)*, Studia humanitatis, Ljubljana, 1996, str. 28, 86.

<sup>3</sup> Prav tam, str. 218, 220.

*Od tod so izvirali predpisi zoper berače in postopače, prepovedi odselitve dela zmožnih in sprejemanja oseb, ki so neupravičeno zapustile službo, dalje predpisi o višini mezde in honorarjev in o odpovedi delovnega razmerja. (...) Najvažnejša ugotovitev, ki jo je posredovalo objavljeno gradivo, je po mojem mnenju močna diferenciacija v vseh slojih prebivalstva, ki je nastopila v začetku 16. stoletja. Stara misel o nekem nespremenljivem redu na svetu, ki je mogla dotlej izravnnavati napetosti v družbi, je izgubila svojo moč. (...) Na kmetih se je položaj pravih kmečkih gospodarstev gotovo nekoliko poslabšal zaradi zvišanja naturalnih in denarnih dajatev, davkov in raznih pristojbin, ki so jih terjali funkcionarji zemljiških gospodov. Dasi je naraslo število prebivalcev, je na kmetih manjkalo poslov. Močno pa je naraščal sloj kajžarjev, ki so krčili 'gmajno' in si izbrali kako gosposko za zaščitnico. Omenjeni kajžarji pa so bili tudi pomembni za razvoj platnarstva ter trgovine z živino in platnom. Tretjo plast kmečkega prebivalstva so tvorili gostači, ki so se zaposlili kot posli in dninarji. Oboji so bili podeželski proletariat, ki ga srečamo v časih stisk kot berače in postopače po mestih in v podeželju.«<sup>4</sup>*

Da pa bi se ljudje lahko gibal po deželi in beračili (ali postopali), so morali biti vsaj deloma svobodni. Ker je bila značilnost fevdalnega reda odvisnost podložnikov od lastnika zemlje, zemljiškega gospoda, se je z beračenjem torej lahko ukvarjal le višek prebivalstva, ki ni bil potreben za obdelovanje zemlje. Prvotno je prebivalstvo, ki je neposredno obdelovalo zemljo, po stopnji svobode pripadalo raznim kategorijam – od pridvornih hlapcev kot popolnih nesvobodnjakov, prek kmetov z omejenimi stopnjami svobode, do pravih svobodnjakov. Od 14. stoletja sta dejansko obe skrajnosti odpadli, ostale in oblikovale pa so se take kategorije, ki niso bile niti popolnoma nesvobodne niti svobodne. V nastanku je bil enoten podložniški, na grudo vezan kmečki razred, katerega nosilec je bil seveda kmet kot obdelovalec zemlje; tako ugotavlja Vlado Valenčič.<sup>5</sup> Sergij Vilfan pa dodaja, da od 15. stoletja osebno plat podložnosti pogostoma označujejo kot priklenjenost na »grudo«, vendar

<sup>4</sup> Josip Žontar, *Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine*, v: ZČ, 1956–1957, str. 34 ss.

<sup>5</sup> Vlado Valenčič, *O ženitni svobodi in njenih omejitvah od fevdalizma do liberalizma (dalje: O ženitni svobodi)*, v: ZČ, 3-4/1968, str. 225–226.

da na Slovenskem take vezave kmeta na določen grunt ni zaslediti, pač pa njegovo vezanost na določeno gosposčino. Ta vezanost da se je kazala v omejeni svobodi gibanja, omejeni ženitni svobodi in omejitvi pri izbiri poklica.<sup>6</sup>

Z uvedbo parlamentarne demokracije v Avstriji je vprašanje ženitve revežev postalo tudi predmet poslanskih razprav. V kranjskem deželnem zboru so na šestnajsti seji tretjega zasedanja, aprila 1864,<sup>7</sup> poslanci razpravljali o ženitnih dovoljenjih, ki so jih podeljevala županstva. Šlo je za prastrah županov, da se jim ne bi v občini slučajno »zaredili« reveži, če bi se lahko ženil kar vsak. To bi seveda pomenilo stroške.<sup>8</sup> Od ukinitve osebne tlačanstva leta 1772 se ženitna dovoljenja (*Eheconsens*) niso več podeljevala oz. zahtevala, ampak samo ženitne prijavnice (*Ehemeldzettel*), ki naj bi se nikomur ne smele odreči in so služile samo za evidenco. Od leta 1850, po sprejetju občinskega zakona, pa je ljubljanski občinski statut spet uvedel izdajanje ženitnih dovoljenj in jih je izdajal do 1863.; v nasprotju z zakonom, kot je to ugotovila vlada.<sup>9</sup> Naloga deželnega zbora je bila, da zdaj vladi predlaga, kakšen zakon glede tega želi. Nekateri so bili za popolno ženitno svobodo, Janez Bleiweis pa je ženitni konsenz zagovarjal, češ »da naša dežela neče te postave, po kateri bi bilo dovoljeno, da bi se vse vprek ženilo in možilo, kakorkoli kdor hoče«. Seveda je to zagovarjal s sklicevanjem na odgovornost, ki bi jo imele občine do beraških družin: »Na svetu ne more vladati absolutna svoboda – to bi bila razuzdanost; človek človeka omejuje, da ne sega nobeden predaleč, da ne stopi v pravico družin. Če bi absolutna svoboda tako daleč segala, kam pridemo? – v komunizem.« Za pretres tega vprašanja je bil ustanovljen poseben odbor, ki je sprejel predlog, da naj dežela zakonsko uredi ženitni konsenz. Predlog so, sicer v nekoliko spremenjeni obliki, sprejeli na naslednji seji.<sup>10</sup> Proti je bil poslanec Karl Dežman, ki se je zavzemal za svobodo osebnosti. Spraševal se je, zakaj se je prav v Ljubljani ravno

<sup>6</sup> Sergij Vilfan, *Uvod v pravno zgodovino (dalje: Uvod)*, Uradni list RS, Ljubljana 1998, str. 52.

<sup>7</sup> Stenografski zapiski zasedanj kranjskega deželnega zbora z dne 9. 4. 1864.

<sup>8</sup> Več v: Gorazd Stariha, *Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave*, v: Melikov zbornik, ZRC SAZU, 2001, str. 519–521.

<sup>9</sup> Več v: Valenčič, *O ženitni svobodi*, str. 225–260.

<sup>10</sup> Stenografski zapiski zasedanj kranjskega deželnega zbora z dne 11. 4. 1864.

v petdesetih letih proletariat še pomnožil, če pa je bojda zakonski konsenz tako učinkovit pri zatiranju revščine. V sosednjih deželah, ki so tudi revne, posebno goriška, da se za kaj takega ne zavzemajo, samo Kranjska je goreča v zahtevi po zakonskem konsenzu. Predlagal je, da se vladi pošlje pojasnilo, da za zakonsko uvedbo političnega poročnega konsenza na Kranjskem ni osnove. Predlog je bil gladko zavrjen, saj sta zanj glasovala samo še poslanca Lukman in Jombart.

Značilna za to vprašanje je tudi razprava, ki se je godila na občinski seji v Vodicah 3. 5. 1850. Po dnevnem redu so obravnavali tudi prošnjo tesarkega rokodelca (30), da bi se poročil z deklo (22). On je imel samo zdrave, pridne roke, ona pa je »našparala« 120 gld.

Prvi odbornik je dejal: »Komaj so dobile županije pravico v ženitnih zadevah kaj govoriti in določiti, pa že hočejo po stari struni brenkati, kakor poprej, ko se je vsak hlapčon smel ženiti. Naj bo delavec še tako dober, če mu roke odrečejo, bo pa županii na rame padel, – naj bo nevesta še tako varčna, če ne bo mož nič zaslužil, ne bo imela nič varovati. Tistih 120 gld. bo šlo kmalu rakam žvižgat, ako pridejo 3 ali 4 ferkolini v hišo, česar je pričakovati, ker sta oba še mlada in terdna. Kaj pa bo potem, ako moža kakošna nesreča zadene? Ali nimamo še dosti gostačev, ki nam po polju in po borštih po sadežih in lesu segajo. Ako se zdaj ne bomo ustavljali, ko imamo pravico zato, nam ni pomagati, – jez sim in bom vselej zoper take ženitve.«

Drugi odbornik ga je zavrnil, da so ljudje pač različni, vsi reveži da niso enaki. Tudi bogatini pridejo na beraško palico in marsikdo se povzpne v boljši stan. Pa tudi – »če bi le bogatini pravico ime-li, se ženiti, kje pa se bojo vojaki jemali?«

Po glasovanju je občinski svet poroko dovolil.<sup>11</sup>

### Odgon in domovinska pravica

Z nadaljnjim razvojem pravne države se je vedno bolj jasno postavljala zahteva po pravni ureditvi skrbi za reveže. Samo dobrodelnost Cerkve že zdavnaj ni več zadoščala za zadovoljivo reševanje tega vprašanja, saj se je kazala vedno večja potreba,

<sup>11</sup> Novice, 21. 5. 1851.

da bi zadevo urejala država, ki pa je končno skrb za reveže prenesla na občinsko samoupravo.

Leta 1868 je baron dr. Ernst Exterde v časopisu za upravo,<sup>12</sup> v svojem prispevku *O domovinski pravici*, sodobno pravno normiranje domovinske pravice razdelil na štiri dobe (do svoje, recimo ji peta). Za prvo sta mu mejnika cesarski odlok z dne 16. 11. 1754 in dekret dvorne pisarne z dne 18. 4. 1789, ki sta glede načina pridobitve občinske pripadnosti ukazovala, da naj se domicil pridobi ali s posestvom hiše, pridobitvijo meščanske ali obrtne pravice, ali s stalnim, neprekinjenim desetletnim bivanjem. Občinsko pripadnost pa je nekdo lahko izgubil z izselitvijo iz dednih dežel, z izgonom iz občine, s pridobitvijo domovinske pravice v drugi občini ali enostavno z odpovedjo domovinski pravici. *Glebae adscripti* in podložniki so s strani gosposke dobili odpustno pismo, da so lahko izstopili iz podložništva in občinske zveze.

Druga doba se je začela z letom 1804 – kot posledica konskripcijskega patenta z dne 25. 10. 1804 –, ko se začnemo srečevati z bolj določnimi predpisi glede domovinske pravice; ta doba traja do leta 1849. Konskripcijski patent pravi, da gre za domače šteti vse v kraju rojene (seveda gre tu za povezavo z domovinsko pravico staršev).

Tretja doba se je začela leta 1849 s provizoričnim občinskim zakonom,<sup>13</sup> ki je razlikoval med občani in tujci. Občane pa je delil še na sodruge (deležnike) in domačine.

Četrta doba se je začela z občinskim zakonom iz aprila 1859.<sup>14</sup> Ta je poznal občane in »zunanje«. Občane je delil še na domačine in občinske deležnike. Prebivalci občine pa so bili vsi, občani ali »zunanji«, ki so imeli v občini bivališče. Pristojnost v določeno občino se je lahko izgubila: a) s pridobitvijo pristojnosti v drugo občino, b) z izgubo avstrijskega državljanstva, c) z odpovedjo (pripadnosti), ki pa je bila povezana s pridobitvijo pripadnosti v drugi občini.

<sup>12</sup> Dr. Ernst Baron Exterde, *Ueber das Heimatrecht*, v: *Oesterreichische Zeitschrift für Verwaltung*, Gradec, 1868, I. letnik, str. 2–3, 5–7, 9–10, 13–14, 17–18.

<sup>13</sup> RGB, 1849, št. 170, str. 203–222.

<sup>14</sup> RGB, 1859, XIV/58, str. 95–168.

Končno je bilo načelo domovinske pravice kodificirano v zakonu z dne 3. 12. 1863,<sup>15</sup> ki je uredil domovinske pravice. V tem zakonu ni več govora o »pripadnosti«, ampak se uporablja beseda »domovinska pravica«. Že prvi člen je zagotavljal: »Domovinska pravica v neki občini daje pravico nemotenega bivanja in pravico do ubožne oskrbe v tej občini.« Posamezniku naj bi bilo zagotovljeno neko mesto, kjer bi lahko vsaj živel, četudi je popolnoma obubožan, brez dela in zaslužka. To mesto naj bi zagotovila občina, ki naj bi bila kot družina in naj bi nudila dom tistim, ki jim ga ni mogla družina. Domovinsko pravico je nekdo lahko imel le v eni občini.

Željo premožnih staroselcev po ekskluzivnem dodeljevanju domovinske pravice, in posledice le-tega, obravnava v svojem delu o avstrijski občinski samoupravi tudi Jiří Klabouch, ki ugotavlja, da vprašanje občinske pripadnosti v praksi ni nepomembno in da imajo premožni meščanski sloji, ki gospodujejo v občinah, glede tega samosvojo predstavo. Njihova osnovna zahteva da je popolna svoboda občine. Občina naj bi določila krog svojih pripadnikov in se tako zaprla, postala nedostopna osebam, ki so nezaželeni iz takih ali drugačnih razlogov. Svobodna pravica občine, da sprejema pripadnike, je bila res med osnovnimi pravicami občine v osnutku ustavodajnega odbora iz leta 1848, enaka zahteva pa je bila postavljena v razpravi v državnem zboru 31. 1. 1849 in že prej v nekaterih deželnih zborih. Toda provizorični občinski zakon tej zahtevi premožnih, staroselskih slojev ni povsem ugodil. Že res, da občinske pripadnosti po njegovih določilih ni mogel dobiti praktično nihče, ki bi lahko postal ubožno breme občini (§ 25), vendar pa je dobil domovinsko pravico v občini vsak, ki je na njenem območju preživel 4 leta (§ 12, odst. b).

Bachov občinski zakon, katerega določbe glede domovinske pravice so bile v veljavi od leta 1859, je to načelo odpravil in zaupal podeljevanje domovinske pravice občinskemu organu. Obstajala pa je možnost pritožbe na politične oblasti, če so bili določeni pogoji izpolnjeni, občinski odbor pa je prošnjo za domovinstvo zavrnil (§ 39).

Šele z domovinskim zakonom iz leta 1863 je premožnim meščanom uspelo popolnoma uve-

ljaviti svojo voljo. Če ne upoštevamo možnosti pridobitve domovinske pravice z rojstvom in poroko, je bila od takrat podelitev domovinske pravice izključno v rokah občinskega odbora, ne da bi obstajala možnost ugovora na njegovo odločitev in ne da bi bilo na razpolago kakršnokoli pravno sredstvo proti negativni odločitvi.

To določilo se je izkazalo za izjemno pomembno in je imelo na razvoj avstrijske občinske samouprave zelo negativne učinke. Pripadnost občini je bila s tem popolnoma ločena od dejanskih razmer. Krog občinskih pripadnikov se je moral postopoma nujno začeti razlikovati od kroga ljudi, ki so dejansko živeli v občini. Nujna posledica tega stanja je bila po eni strani od pripadnosti občini popolnoma odtujena občinska volilna pravica, po drugi pa dejstvo, da tako ubožna oskrba kot tudi brezpogojna pravica do bivanja, ki sta bili najpomembnejši posledici domovinske pravice, vedno večjemu številu ljudi v občinah, v katerih so preživevali največji del svojega življenja in dela, nista bili priznani.

Te določbe zakona o domovinski pravici so pomenile brezobzirno uveljavitev interesov premožnega meščanstva velikih industrijskih mest, katerega poslanci so predstavljali večino državnega zbora. Tako so si glede izdatkov za ubožno oskrbo zagotovili ugoden položaj v breme ubožnejših deželskih občin.

Nasprotje med formalno občinsko pripadnostjo in dejanskim gibanjem prebivalstva je v kasnejših desetletjih zaradi hitro rastoče industrializacije hitro naraščalo.<sup>16</sup>

Zadrtnost filistrskega meščanstva po mestih oziroma občinah, ki si je prilaščalo absolutno pravico razsojanja, kdo je primeren, da živi v »njegovi« okolici, se je kazala tudi, ali pa predvsem, na področju moralnih zahtev. Vendar pa tu nadrejene oblasti niso bile vedno naklonjene občinskim zahtevam po čistunstvu. Pri tem bi težko rekli, da zaradi kakšnih bolj liberalnih pogledov na vso zadevo, bolj je šlo za čisto birokratsko držo in dosledno upoštevanje zakonodaje. Seveda pa tudi vsem predlogom podrejenih oblasti ne gre prisluhniti,

<sup>15</sup> Gesetz vom 3. December 1863, betreffend die Regelung der Heimatverhältnisse; RGB, 1863, XLIII/105, str. 368–376.

<sup>16</sup> Jiří Klabouch, Die Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848-1918, R. Oldenburg München-Wien, 1968, str. 69–70.

podrejene je treba brzdati, jih podučevati, da znajo ceniti milost nadrejenih. Poglejmo si dva tipična primera, ko so se občinske oblasti hotele znebiti, po njihovem, nemoralnih žensk. V obeh primerih je moralo dokončno sodbo izreči notranje ministrstvo. Oba primera sta iz graške *Oesterreichische Zeitschrift für Verwaltung*.

V prvem je samska šivilja, pristojna v občini A, ki je že šestkrat nezakonsko rodila in je od župnijskega urada njenega prebivališča v občini B dobila skrajno nezadovoljivo nravstveno spričevalo, od občinskega predstojništva B na podlagi čl. III. zakona z dne 5. 3. 1862 zaradi oporečnega življenja dobila odločbo o odpravi za vedno iz občine B. Okrajni urad B pa je to odločbo iz odprave spremenil v enostaven (enkraten) odgon.

Šivilja se je pritožila in deželno namestništvo je odločbo razveljavilo, češ da zgolj okoliščina, da je šestkrat nezakonsko rodila, ne more biti razlog za odgon, niti ni v breme javni dobrodelnosti. Namestništvo je menilo, da šivilji ni moč prepovedati bivanja v občini B, vse dokler niso izpolnjeni zakonski pogoji za odgon po zakonu s 5. 3. 1862.<sup>17</sup>

Zoper to odločbo se je občinsko predstojništvo B pritožilo na notranje ministrstvo, ki je z odločbo z dne 9. 4. 1868 reaktiviralo odločbo okrajnega urada B, češ da javnosti znano, nedostojno obnašanje šivilje ni neoporečno, zato pa da ima županstvo na podlagi člena III. pravico prepovedati ji nadaljnje zadrževanje v občini B, saj da je po členu III. uživanje pravice do nemotenega bivanja v tuji občini odvisno od dveh pogojev: da je oseba neoporečna in da ni v breme javni dobrodelnosti. Z neizpolnjevanjem le enega od teh dveh pogojev ta pravica ugasne.<sup>18</sup> V tem primeru je torej ministrstvo ugodilo zahtevi občine, in to navkljub predhodni drugačni odločitvi namestništva.

V drugem primeru pa je pravna znanost ugotovila, da okoliščina, da samsko žensko vzdržuje moški, še ne daje zakonske osnove za odgon le-te iz občine (člen III zak. z dne 5. 3. 1862). Nežo B. so odgnali iz občine St., ker se je potikala po občini brez namena in je živela z Johannom S. v nemoralni, splošno pohujšanje vzbujajoči zvezi.

Odločitev občine je potrdil tudi okrajni urad kot popolnoma primerno.

V pritožbi na deželno instanco je Neža poučarila, da se preživlja s svojim ročnim delom in da še nikdar ni bila od občine deležna javne dobrodelnosti, niti je ni zahtevala. Občina je odgovorila, da ni res, da se preživlja s svojim ročnim delom, ker da je splošno znano, da živi v skupnem gospodinjstvu z Johannom in da se preživlja po zaslugi tega razmerja. Deželna instanca je nato Nežino pritožbo zavrnila, ker dejstev, ki jih je navedla občina glede nemoralnega razmerja, ni bilo mogoče zanikati. Notranje ministrstvo pa je na Nežino nadaljnjo pritožbo deželno odločbo zavrnilo, češ da sklep občine o njenem izgonu ni zakonsko utemeljen, ker da »Neža dotedaj ni bila deležna dobrodelnosti občine, niti ji ni bilo dokazano, da je brez zaslužka, niti očitano ji javno pohujšanje«.<sup>19</sup>

Iz obeh primerov se vidi, da je šlo za povsem arbitrarno odločanje o tem, ali nekdo živi nemoralno ali ne. V obeh primerih je bilo vrhovni arbiter notranje ministrstvo, ki pa bi se lahko odločilo tudi ravno obratno – pač odvisno od dnevnih moralnih norm odločujočega uradnika.

Avstro-ogrska zakonodaja glede domovinstva se je prenesla tudi v prvo Jugoslavijo. Še leta 1933 je glasilo županske zveze *Samouprava*, ko je obravnavalo vprašanja glede pritožbe v primeru izгона iz občine, navajalo kot veljavne člene občinskega reda iz leta 1866:<sup>20</sup>

»Izgon iz občine je prepoved prebivanja v izvestni krajevni občini, ki pa seveda v nobenem primeru ne sme biti domovna občina.

Po določilu § 10. občinskega reda za bivšo Kranjsko, Štajersko in Koroško ima namreč občina pravico prepovedati tujcem ali vnanim prebivanje na svojem teritoriju. (...)«<sup>21</sup>

## Odgon in prisilna delavnica

Iz dosedanjega razpravljanja je razvidno, da so se stalno pojavljale zahteve po ločevanju »upravičenih« beračev, ki so za delo nesposobni, od »ne-

<sup>19</sup> *Oesterreichische Zeitschrift*, str. 126.

<sup>20</sup> *LGBK*, 1866, II/2, str. 4–30.

<sup>21</sup> S. V., *Izgon iz občine*, v: *Samouprava*, Glasilo županske zveze v Ljubljani, leto I., Ljubljana, 1933, str. 56–58.



Schub-Paß

für Maria Koželj, 18 Jahre alt

zuständig nach

Drt

Gemeinde

Land

Krainburg

Krain

Beschäftigung: Zwängling

Statur: Klein

Gesicht: rund

Augen: braun

Nase: }

Mund: }

Kinn: }

Augenbrauen: schwarz

Haare: schwarz

Bart:

Besondere Kennzeichen: kein sichtbares

Derfelbe wird in Folge Schubkenntnisses der kais. königl. Bezirkshauptmannschaft in

Krainburg

vom 19. Febr. 1874

Zahl 1078

in Schub gesetzt und in seine Heimat an die Schubstations-Gemeinde in Sankowitz

zu Fuße

mit Gewährung eines 1/2 Vorspannwagens überstellt.

~~Der Abgeschobene ist laut obigen Erkenntnisses mittelst Anlegung von Sandschleifen zu~~

~~befördern.~~

Demselben wurde ein Baarbetrag von 10 fr. gegen Empfangsbe-

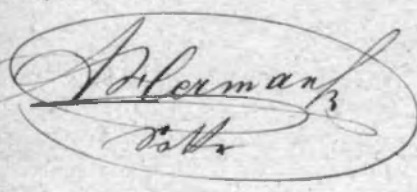
stätigung von der Schubstations-Gemeinde in abgenommen und

die Einsendung desselben an den Landesanschuß in veranlaßt.

Schubstations-Gemeindeamt in Krainburg

am 20. Februar 1874





(Formular) K.

Eger's Druck in Laibach.

Odgonski list, ki je pospremil Marijo Koželj v prisilno delavnico (ZAL, KRA-2, t. e. 255, a. e. 4112).

VSE ZA ZGODOVINO

43



upravičenih«, za delo zmožnih klatežev, ki bi jih bilo najbolje zdraviti s prisilnim delom.

Preden je zapor postal splošno uveljavljen način kaznovanja in poboljševanja prestopnikov, je po vsej zgodnjenovoveški Evropi služil kot orodje za uresničevanje socialne politike v zvezi z berači. Potem ko je srednji vek najprej prisilno osamil gobavce in pozneje še kužne bolnike, so prišli na vrsto za izključitev norci in berači.<sup>22</sup>

V zgodnjem novem veku je bilo raznim pogledom na reveže skupno prepričanje, da je delo dolžnost siromakov in temelj njihovega družbenega statusa. V očeh novoveškega človeka je šel moralni razkroj zaradi revščine z roko v roki z moralnim propadom zaradi brezdelja in življenja na račun družbe. Zato je bilo prisilno delo stalnica v načrtih socialne politike in najpogostejša metoda državnega poseganja v sistem socialne pomoči.<sup>23</sup>

Za Kranjsko je bila ustanovljena prisilna delavnica v Ljubljani. Ta zavod je v Ljubljani obstajal od 15. 10. 1847 do 1. 6. 1920, za prednico pa lahko štejemo že tudi prvo kaznilnico-strahovalnico, ustanovljeno na Žabjeku leta 1754. V statutu delavnice z dne 18. 6. 1847 takoj na začetku, v drugem odstavku prvega člena, piše, da prisilna delavnica »ni tedej kraj strahovanja, ampak polizajska hisha poboljševanja je«. Kdo mora v ta zavod priti, pa govori § 16: »V delavshnico priti so vgodni (nemško: *eignen sich*): 1) Pred vsimi drugimi tisti, ktere je po § 455 perviga dela strahovavnih postav sa nekaj zhasa polizajsko sapreti treba, in sicer posebno tisti, kteri so ismed na Kranjskim snanih Rokonazhev. 2) Tisti, kteri s soperpostavnim rasmusdanim shivljenjem v soseskah nepokoj delajo in se s polizajskimi shtrafnigami vstrahovati ne dajo. 3) Postopazhi, lenuhi in sanikerniki, ki se delu vgibajo.«<sup>24</sup>

Na prvi stopnji je oblast po zakonih o domovinski pripadnosti potepuhe odganjala v domovne občine, bolj neobvladljive pa je zapirala v prisilne delavnice. Sam sistem odгона je imel res mnogo pomanjkljivosti, z nekaterimi se bomo srečali tudi v pregledu konkretnih primerov iz kranjske občine. Nad pomanjkljivo učinkovitostjo sistema

odгона so se zgražali tudi višji uradniki, ki so imeli opraviti z njim, oziroma so ga поблиže poznali. Ponavadi so bili to zagovorniki trde roke in se jim je zdel odgon vse premil; ti bi najraje vse potepuhe stlačili v prisilne delavnice, da bi jih tako »*dokončno ozdravili delomrznštva*«. Poglejmo si, kako se je še pred sprejetjem krovnega odgonskega zakona (1871) hudoval nad sistemom odгона urednik že omenjene graške *Oesterreichische Zeitschrift für Verwaltung*, dr. Carl Jaeger, v članku z naslovom »*Etwas über die heutige Vagabundenpolizei*«:<sup>25</sup>

»(...) Potepuška policija je nekaj čudežnega v naši upravi. Ni ga lista v Avstriji, ki se ne bi že večkrat ukvarjal s to problematiko, nobenega deželnega zastopstva, ki se ne bi srečalo z resnimi pripombami, pritožbami nad vedno bolj rastočim potepuštvom in z nezadostnostjo policije glede tega, in skorajda ni državljana, ki ne bi mogel tem pritožbam pritrditi tudi na podlagi lastnih izkušenj. (...)

Potepuh je samo v najredkejših primerih nesrečnik, ki ne more najti nobenega dela. Potepuh je največkrat, med sto primeri gotovo v devetdesetih, delomrznež, ki dela niti ne išče niti ga noče sprejeti. Če ima potepuh srečo in poseduje kakšen potovalni dokument, in je toliko previden, da ga v neki okolici prevečkrat ali v kratkem času zapored ne najdejo, da pohajkuje in prosjači, lahko dokaj svobodno živi na račun sodržavljanov in od dela drugih. Če pa nima te sreče, če njegovi potovalni dokumenti ne zadoščajo več, ali če ima smolo v srečanjih z varnostnimi organi, bo ravno tako brez večje škode še naprej večno pohajkoval okrog, samo z manjšimi spremembami, ki njegovo kariero nekoliko popestrijo, oblastem pa dajo nekaj več dela. Če torej takšnega potepuha primejo, potem ko se je preživljal z beračenjem/zajedanjem drugih, ga predajo političnim oblastem, ki ga bodo seveda lahko največ za 48 ur oskrbovale na državne stroške, ker zakon z dne 27. 10. 1862<sup>26</sup> daljšega pridržanja ne dovoljuje. Potem pa ga morajo odgnati. Če se zdi oblastem dovolj neškodljiv, mu dajo dokument za obvezno pot v pristojno občino – kamor bo odberačil naprej, ali pa ga bodo tja poslali/spremili na deželne stroške z odgonom.

Občina, ki nima nobenih ustanov za nastanitev potepuhov, ne ve s svojimi popotovanja željnimi sodržavljani kaj početi in je res srčno vesela, ko se le-ti spet odpravijo na pot. Nato se začne novo pohajkovanje, po možnosti z novim pohodniškim kro-

<sup>22</sup> Geremek, *Usmiljenje*, str. 233.

<sup>23</sup> Geremek, *Usmiljenje*, str. 266.

<sup>24</sup> Metod Dolenc, »Usoda« ljubljanske prisilne delavnice (dalje: »Usoda«), v: *Kronika slovenskih mest*, IV, 1937, str. 74.

<sup>25</sup> *Oesterreichische Zeitschrift*, str. 189–190.

<sup>26</sup> Zakon o varovanju osebne svobode (RGB, 1862, XXXIX/87, str. 243–245).



gom, pri čemer za vzdrževanje potepuha skrbijo posamezniki, država, dežela in eventualno še občina. Najprej pa mora biti opravljenih kar nekaj takšnih pohodniških smeri, preden se doseže upravičenost, da se potepuha odda v prisilno delavnico. (...)

Potepuštvo po svojem izvoru ni niti v moralnem, niti v gospodarskem smislu stvar občine. To je eminentno socialno zlo in ima, če povzamem, v vseh svojih pojavih natanko take lastnosti kot epidemija. Potepuštvo je torej treba obravnavati kot socialno nadlogo in ga tako kot epidemijo brezobzirno zatreti, kjerkoli se pojavi. Da bi to uresničili, bi morali zgraditi na stroške države ali dežel več prisilnih delavnic, najmanj eno na dve, tri okrajna glavarstva. Te prisilne delavnice bi pokrivala vsa območja okrajnih glavarstev in ko bi ujeli potepuha, bi ga spravili v prisilno delavnico občine, na katere območju so ga ujeli, ne glede na njegovo občinsko pripadnost, o kateri ne bi več poizvedovali. Že prvo prijetje bi zadostovalo za oddajo v prisilno delavnico. Ena sodba o potepuhovi stvari bi bila dovolj. Odgon, obvezna pot, transport v domovino – vse to bi odpadlo. Prisljenca bi izpustili takoj, ko bi dokazal, da je zmožen in pripravljen samostojno zaslužiti z delom itd, itd.

Da bi bilo z vzpostavitvijo številnih manjših prisilnih delavnic precej težav, si ne gre prikrivati. Vendar pa take težave ne bi smele biti vzrok, da bi se ustrašili izpeljati plemenito nalogo.«

Kam lahko vodijo, oz. kam so vodile, vedno strožje zahteve ljudi na položajih po urejanju socialnih problemov s trdo roko, nam bo v nadaljevanju pokazalo razmišljanje visokega uradnika, čigar misli so kar logično nadaljevanje avtorja zgornjih zahtev po urejanju problema potepuštva in brezdelništva. Dr. Fran Ogrin<sup>27</sup> se je čez slabih sedemdeset let po objavi članka dr. Carla Jaegra navduševal nad fašističnimi metodami urejanja socialnih problemov:

»Že med svetovno vojno, posebno pa v poprevratni dobi je nastalo veliko gibanje, ki mu je namen preureditev gospodarsko-socialnega reda. Vzporedno s tem pokretom so se pojavile med drugimi zlasti

sledeče nadloge: beračenje, potepuštvo in ciganstvo, ki so dobile v obstoječi gospodarski in moralni krizi najboljše netivo in hranivo.

Kljub vsem prizadevanjem in socialnim reformam se bodo delili ljudje vedno v dvoje vrst, v premožne in revne ter v dobre, pridne in malomarne, lene, t. j. beračev in potepuhov ne bo zlepa zmanjkalo. To zlo, kakor vidimo, pa še narašča, saj beračijo poleg potrebnih ljudi tudi mladi, zdravi ljudje, ki se potepajo kot delomržneži iz kraja v kraj, nagnjeni običajno k nemoralnim in zločinskim dejanjem. Taki elementi so dostikrat tudi nasilni in nevarni posameznemu človeku ter vplivajo kvarno na mladino, posebno, ker vodijo s seboj mlado deco ali jo pošiljajo na beračenje. Prav posebno pa postaja ciganska nadloga čezdalje bolj odvratna in občutna.«

Nato avtor našteje tri paragrafe iz kazenskega zakonika iz leta 1929, s katerimi se »da pobijati te nadloge«. <sup>28</sup> To so določbe kazenskega zakonika, <sup>29</sup> glede upravnopravnih določb pa Ogrin še vedno navaja določila odgonskega zakona iz leta 1871. Navaja tudi naredbo bana Dravske banovine z dne 29. marca 1933 o podpiranju brezposelnih in pobijanju delomrznosti.

Ogrin nadaljuje: »Iz vseh določb sledi, da beračenje samonasebi, to je v sili, ni prepovedano. Tudi se beračenje in potepanje s sedanjimi zakonitimi odredbami ne da odpraviti. Potreben je enoten zakon o pobijanju v tem članku opisanega zla. (...) Splošna prepoved beračenja se je n. pr. že izrekla v Splitu, pa tudi v sosednjih državah. Tako bo s 1. novembrom 1936 na Madžarskem vsako beračenje zabranjeno.

Beračenje in potepanje, zlasti še ciganstvo, pa se ne dajo pobijati samo z upravnimi in kazenskimi odredbami in z njih izvajanjem, marveč so za to potrebne še razne socialne ustanove:

1. Poglobiti in izboljšati je obstoječo ubožno preskrbo. (...)

2. Odprava brezposelnosti. (...) Brezposelnost se da v glavnem pobijati z izvajanjem velikih javnih

<sup>27</sup> SBL, Ljubljana, 1933, peti zvezek, str. 219–220: Fran Ogrin je bil rojen leta 1880 na Vrhniki, bil med vojnama okrajni glavar v Kočevju, Kamniku, od septembra 1931 sreski načelnik v Kranju. Povsod se je zavzemal za gospodarske potrebe okrajev, veliko je pisal in publiciral. Leksikon piše o njem pohvalno, seveda je leksikon izšel že leta 1933. Zanimivo bi bilo poznati njegovo poveljno usodo, glede na njegovo predvzno spogledovanje s fašističnimi in nacističnimi metodami, zlasti glede ciganov.

<sup>28</sup> Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, št. 74, 1929, str. 573–588, Kazenski zakonik za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.

<sup>29</sup> Za kaznovanje potepuštva so uporabljali tudi šesti člen Zakona o zaščiti države. Sodbo je izreklo okrajno sodišče, po prestani zaporni kazni pa je bil prijeti izročen odgonski občini, da ga je »odvedla v domovno občino.« (Zakon kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev o zaščiti javne varnosti in reda v državi, Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 95/1921, str. 469).

del. Vsakega, ki je delazmožen in nima lastnih sredstev za preživljanje in je navezan sam nase, je pritegniti k javnemu delu, da je zaposlen in da ima svoj kruh. V ta namen je bila izvedena v raznih državah (v Nemčiji, v Italiji) že brezhibna organizacija, ki temelji na prisilnih taboriščih in v prisilni pritegnitvi delazmožnih oseb k javnemu delu. (...)

3. Zgraditi oziroma izpopolniti je čimpreje dosedanje zavode za izvajanje očuvalnih odredb zoper delomržneže, manj vračunljive osebe in pijance. (...)

4. Posredovanje dela. (...)

Ako se združi brezhibno izvajanje upravnih in upravno-kazenskih ter socialnih odredb, se bo moglo beračenje, potepanje in ciganstvo ob skrbni organizaciji ne samo omiliti, marveč v veliki meri sploh odpraviti. Kar se ciganov posebej tiče, je skrajni čas, da pade odločitev: ali je cigane in njih življenje vključiti v obstoječi socialni in državni red (z rednim izpolnjevanjem šolske in vojaške dolžnosti itd.), ali pa je cigane eliminirati iz zveze s splošno družbo, tako da se jih naseli n. pr. na posameznih samotnih otokih ob morski obali, kakor je bilo to že v nekem listu nasvetovano. Ciganska nadloga postaja namreč ob rastočem številu ciganov že opasna za javni red in moralo.<sup>30</sup>

Kakšne so bile razmere oz. razpoloženje glede beračenja in postopanja v tridesetih letih, nam pove tudi prispevek profesorja prava Metoda Dolenca<sup>31</sup> v Kroniki iz leta 1937. Objavil ga je ob »nedavni stoletnici«<sup>32</sup> idejnega ustanovitelja ljubljanske prisilne delavnice. Omenili smo že, da je bil ta zavod ukinjen leta 1920, Dolenc pa ugotavlja, »da njegov pomen pač ni bil dovolj upoštevan, sicer bi se bila široka javnost morala zganiti, ko so bili Ljubljani vzeli prisilno delavnico, njena poslopja pa so se meni nič tebi nič izročila drugemu namenu, ki se niti oddaleč ne more primerjati z vzgajališčem poštenosti in delavnosti.«<sup>32</sup> Dolenc nadaljuje s pregledom zgodovine prisilne delavnice in pove tudi, »da so se mladi in stari delomržneži, pa tudi mladi potepini, ki še niso okusili kazni, 'prisilne delavnice'

bolj bali kakor sodnih kazni. Kajti v tem zavodu so morali delati, in sicer kar 3 leta! Marsikak starejši sodnik je še danes priča, kako so obsojenci kleče in s povzdignjenimi rokami prosili, naj se jim rajši kazen zviša, samo da ne pridejo v – prisilno delavnico.«<sup>33</sup> Ob koncu članka nam avtor še enkrat položi na srce pomembnost izgube prisilne delavnice: »Vsakdanja izkušnja kaže – šestnajst let po ukinitvi ljubljanske prisilne delavnice – da je potepuhom naravnost zrasel greben, da se je potepuštvo nekako organiziralo ... Po dva in dva potepuha hodita vedno skupaj, pod krinko brezposelnosti 'prosita' za podporo ... Prvo, kar hočeta, je, da dobita priliko, da kaj ukradeta ali da vsaj izvohunita priložnost za izvedbo tatvine. Če dobita podporo v denarju, dobro, jo porabita za kino ali za pijačo. Če dobita podporo v kruhu – ga najraje 'odložita' že na stopnicah ... Tako v mestih in trgih. Na vasi gre za drug sistem: Tam se ljudje boje za svoj dom. Potepuha ga lahko zažgeta ... Dobita torej, kar želita, pa haj dalje ... v mesto ali selo, samo da delati ne bo treba. In koliko umorov se je že pripetilo, ki so jih zagrešili potepuhi.

Strah pred prisilno delavnico je korenito izginil. To je prvi glavni vzrok potepuštva.«<sup>34</sup>

Preden pa preostro obsodimo pisanje obeh citiranih avtorjev, je vendarle treba upoštevati duha dobe tridesetih let. Velika gospodarska kriza je namreč vzpodbujala zahteve po večji vlogi (močne) države. Kriminal, ki je bil posledica krize, naj bi zatrl z močjo države. Kot vedno v podobnih situacijah so tisti, ki so imeli kaj izgubiti, zahtevali red (več so imeli izgubiti, močnejše so bile njihove zahteve). Zato ni čudno, da je (nekaterim) intelektualcem imponiral »red in mir«<sup>35</sup> v Italiji in Nemčiji. Tako tudi besede sicer nedvoumno liberalnega misleca, Benedetta Crocea, v letih 1922/23 pozdravljajo močno državo: »Srce fašizma je ljubezen do Italije. To je pravo prepričanje, da država brez avtoritete ni država.«<sup>35</sup>

Kjer je želja po redu, v katerem naj se ve, kaj kdo dela in kam spada, se hitro pojavijo tudi želje po predalčkanju, po »navodilih«, kaj je treba s kom storiti, če ne sodi v »naš«<sup>36</sup> sistem. V tem duhu dobe je ugledni filozof Edmund Husserl »pritrjeval samovšečni evropski vasezagledanosti in zanosno po-

<sup>30</sup> Dr. Fran Ogrin, Beračenje, potepanje in ciganstvo v socialni in pravni obleki, v: Samouprava, Glasilo županske zveze v Ljubljani, leto IV., Ljubljana, 1936, str. 93–97.

<sup>31</sup> Enciklopedija Slovenije, 2: Ce–Ed, 1988, str. 285–286: Metod Dolenc (1875–1941) je bil teoretik prava in publicist; v letih 1921–1941 redni profesor za kazensko pravo na pravni fakulteti v Ljubljani. »Upravičeno velja za utemeljitelja slovenske pravnozgodovinske znanosti.«

<sup>32</sup> Dolenc, »Usoda«, str. 72.

<sup>33</sup> Prav tam, str. 75.

<sup>34</sup> Prav tam, str. 76.

<sup>35</sup> Peter Vodopivec, Trideseta leta, v: Slovenska trideseta leta; simpozij 1995, Slovenska matica, 1997, Ljubljana, str. 7.

veličeval evropsko duhovno enkratnost, ki ji ne bodo mogla nikoli pripadati ljudstva kot Eskimi, cigani in Indijanci potujočih menažerij«. <sup>36</sup>

V zborniku simpozija o slovenskih tridesetih letih Peter Vodopivec ugotavlja, da je priljubljenost korporativnih, stanovskih in fašističnih družbenih in političnih vzorov rasla, kjer so prevladale konservativne politične sile, ki so se zatekale k avtoritarnim političnim rešitvam in prevzemanju fašističnih zgledov in modelov (v Jugoslaviji po atentatu na kralja Aleksandra leta 1934). Od tod ni bilo več daleč do skrajno nacionalističnih, šovinističnih in protisemitskih gesel. <sup>37</sup>

Opombo o razpoloženju v tridesetih letih, pred vojno, sklenimo z besedami Janka Pleterskega iz omenjenega zbornika: »*Mnogi Slovenci, ki so protiklerikalni in obenem jugoslovanski nacionalisti, natihem občudujejo Mussolinijev radikalizem v Italiji. Vsevprek zbujajo že kar zavist Hitlerjev radikalizem v Nemčiji, ki zmore vse, od odprave brezposelnosti do gradnje velikanskih avtomobilskih cest.*« <sup>38</sup>

### Odgonska zakonodaja Avstro-Ogrske

Reveži, stranski produkt bogatenja, so postopoma prehajali od laičnega in cerkvenega skrbstva pod domeno države, ki je vprašanje morala urejati z vedno bolj določno zakonodajo. Država je na tem področju želela red, zaradi stroškov in zaradi (javne) varnosti. Razumljivo je, da želi država čim večjo kontrolo nad državljani, da ima lepo popredalčkane. Zato je tudi nujno, da ve, kam kdo spada. V nekdanjih absolutističnih državah (nena zadnje tudi v novodobnih!) je bilo zaželeno, da je prebivalstvo čim manj migriralo, da se je vedelo, kam kdo spada in da je tam tudi bil. Skratka, da je bilo »nepotrebnih potov« čim manj.

Domovinski zakon iz leta 1863 je določal, da je vsakdo nekam pristojen (v določeno občino). S tem je lahko postajala določnejša tudi odgonska zakonodaja. Ureditev policijske odprave in odgonskih stvari, ki so jih prej urejali različni in številni zakoni in odredbe, je bila urejena z zakonom z dne

27. 7. 1871 (RGB, 1871, XXXV/88, str. 229–233). <sup>39</sup> Slovenski prevod imena zakona se je glasil: »*Postava (zakon) od 27. julija 1871, da se dene v red policijska odprava in odgonstvo.*« <sup>40</sup> Zakon je v prvem členu najprej določil, koga se odganja:

§ 1 Odgon ljudi iz določenega kraja v njihovo domovno občino, oz. tujcev, ki ne spadajo na ozemlje, kjer velja ta zakon, je iz policijskih ozirov dovoljen za:

- a) potepuhe in druge delomrzneže, »*kateri javno v boga ime prosijo*«;
- b) ljudi brez dokumentov in določenega namena, ki se niso mogli izkazati z nič dohodka in neprepovedanega zaslužka;
- c) za javne vlačuge, ki niso hotele odpotovati, ko jim je to velela oblast;
- d) za iz ječe izpuščene kaznjence in prisiljence iz prisilne delavnice, »*kadar so opasni (nevarni) ljudem in svojini.*«

Drugi člen pa je takoj zatem prepovedoval odganjanje in odpravljanje oseb iz domovinske občine.

Naslednje leto je odgonskemu zakonu sledilo še navodilo za izvajanje: »*Oznanilo c. kr. deželne vlade za Kranjsko od 7. aprila 1872, št. 2348, ki zadevajo to, kako se imajo uravnati veliki (glavni) in posamski odgoni (šubi), odgonske postaje in odgonsko spremljanje, potem nadzor nad odgonstvom in na podlagi postave zastran uravnave policijske odprave in odgonstva od 27. julija 1871.*« <sup>41</sup> S tem *Oznanilom* je odgon z okrajnih glavarstev prešel na občine, ki so jih določili za odgonske postaje. <sup>42</sup>

<sup>39</sup> Oesterreichisches Staatswörterbuch. Handbuch gesammten österreichischen öffentlichen Rechtes herausgegeben unter Mitwirkung zahlreicher hervorragender Fachmänner von Dr. Mischler, Ernst, Ulbrich, dr. Josef, Dunaj 1895, str. 1034. »Državni besednjak« navaja ta zakon kot prvi, ki je združil dotedanje razpršene dele zakonodaje glede odgona v drugih zakonih.

Tudi Landesgesetze und Verordnungen für das Herzogtum Krain zum gebrauch für die k. k. Gendarmerie iz leta 1907 glede odgonskih stvari povzema samo iz zakonov po letu 1871, kakšni starejši niso omenjeni.

<sup>40</sup> Odprava (Abschaffung) je v prvi vrsti prepovedovala zadrževanje (za določen ali nedoločen čas) v nekem kraju, območju in je seveda vsebovala tudi odgon (Abschiebung), ki pa je bil enkraten ukrep.

<sup>41</sup> LGBK, 1872, IV/13, str. 19–23.

<sup>42</sup> Odgonske občine je določila Postava od 10. maja 1873 (LGBK, 1873, VII/19, str. 51). Za odgonskopostajne občine kot odgonske oblasti s prenesenim delovanjem so bili določeni ljubljanski magistrat in okrajno glavarstvo Ljubljana

Okrajna glavarstva in ljubljanski magistrat so od takrat dalje razsojala v odgonskih zadevah, izpeljava odgonov pa je bila stvar odgonskih občin.

Naslednji zakon, ki je še nadalje preciziral kaznovanje in nadzorovanje nezaželenih, je bila *Postava od 10. maja 1873*.<sup>43</sup> Ta je v prvem členu določala, kdo je »vlačugar«:

§ 1 »Kdor se brez določenega stanovališča ali zapustivši svoje stanovališče brez opravka in dela okoli potepa ter ne more izkazati, da ima ob čem živeti ali da si pošteno prizadeva živež dobiti, ta naj se šteje za vlačugarja (potepina) ter bodi kaznjen z zaporom od osmih dni do na mesec dni.

Kadar se kdo vdruči obsojuje, naložiti mu je oster zapor od 1 do 3 mesecev in pa eno ali več v § 253 kazenske postave od 27. maja 1852 pod a-e naštetih kazenskih poostril.«

Leta 1885 so gornji zakon nekoliko spremenili in ga še poostрили s *Postavo od 24. maja 1885*, s katero se okrepljejo kazensko-pravna določila o tem, koga je dopuščeno držati v prisilnih delarnicah ali popravnica<sup>44</sup>. Prvi člen te Postave je ostal enak, drugi pa je določneje kaznoval beračenje:

»§. 2. – Zaradi beračenja bodi pokaznjen:

1. Kdor na javnih mestih ali od hiše do hiše hodeč berači ali iz delomrznje javno v boga ime prosi.
2. Kdor nedoraslega otroka k beračenju zavede (zapelje), beračit pošlje ali v to komu drugemu prepusti.

Kazen je oster zapor od osmih dni do treh mesecev.«

Obenem z razvojem absolutistične in pravne države se je vedno bolj izpopolnjeval tudi sistem določanja domovne (krajevne) pripadnosti posameznika, ki je osnova za sistem preganjanja vsakovrstnega »pohajkovanja« (ne pozabimo – absolutistična pravna država ima rada red!). V obdobju pravnega absolutizma je nastajalo vedno več zakonov, ki so podrobneje urejali to problematiko, z razvojem ustavne države pa se je dotedanja odgonska zakonodaja poenotila in delovati je začel sistem odgonskih občin z odgonskimi postajami. S tem je odgonski sistem dosegel vrhunec in država je bila bogatejša še za eno institucijo, sv. Birokracij pa si je nastavil še en vpisnik in imenik, po katerem lahko zgodovinarji sledimo konkretnemu odgonskemu dogajanju. Zato sledi poglavje, ki nam bo neposredno predstavilo odgonsko dogajanje na primeru mestne, oziroma v tem pogledu odgonske, občine Kranj.

### Mestna občina Kranj kot odgonska občina

Najprej si pogledjmo nekaj statistike iz odgonskih protokolov, ki so se ohranili v fondu mestne občine Kranj, v kranjski enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana.<sup>45</sup> Za leta od 1876 do 1881 so protokoli ohranjeni neprekinjeno in nam tako nudijo vrsto podatkov o tem, kdo so bili gnanci, od kod, zakaj so bili gnani, njihova starost, spol, kolikšne in kakšne vrste stroškov je imela oblast z njimi.

V prvi tabeli si pogledjmo njihovo številčnost v omenjenih letih, spolno in starostno povprečje ter stroške, ki jih je z njimi imela občina.

okolica ter 29 drugih občin oz. sedežev sodnih okrajev (bivših okrajnih uradov): Ilirska Bistrica, Črnomelj, Idrija, Kamnik, Kočevje, Kostanjevica, Kranj, Kranjska Gora, Krško, Litija, Škofja Loka, Lož, Lukovica (Brdo), Metlika, Mokronog, Novo mesto, Planina, Postojna, Radeče, Radovljica, Ribnica, Senožeče, Trebnje, Tržič, Velike Lašče, Vipava, Vrhnika, Višnja Gora in Žužemberk.

<sup>43</sup> RGB, 1873, XXXVIII/108, str. 385–388.

<sup>44</sup> RGB, 1885, XXVIII/89, str. 208–210.

<sup>45</sup> Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota za Gorenjsko Kranj (ZAL), fond: Mestna občina Kranj (KRA-2), tehnična enota (t. e.) 254, arhivska enota (a. e.) 4106.

Tabela 1: Število gnancev, spol, starost, stroški

| Leto   | Vsi gnanci | Moški | %    | Ženske | %    | Povprečna starost | Odgonski stroški         |
|--------|------------|-------|------|--------|------|-------------------|--------------------------|
| 1876   | 520        | 421   | 81   | 99     | 19   | 34                | 997,71 gld <sup>46</sup> |
| 1877   | 689        | 559   | 81   | 130    | 19   | 33,4              | 944,61 gld <sup>47</sup> |
| 1878   | 348        | 277   | 79,6 | 71     | 20,4 | 34,3              | 225,42 gld <sup>48</sup> |
| 1879   | 238        | 184   | 77,3 | 54     | 22,7 | 34,25             | 112,88 gld <sup>49</sup> |
| 1880   | 310        | 258   | 83,2 | 52     | 16,8 | 35,5              | 198,25 gld <sup>50</sup> |
| 1881   | 404        | 327   | 81   | 77     | 19   | 32,65             | 273,84 gld <sup>51</sup> |
| Skupaj | 2.509      | 2.026 | 80,5 | 483    | 19,5 | 34                | 2.752,71 gld             |

Iz tabele lahko vidimo, da je število gnancev iz leta v leto precej nihalo. Poleg naključnosti gre to pripisati tudi različnim navodilom glede odganjanja oz. »odgonskemu vzdušju«. Moških gnancev je bilo štirikrat več kot žensk, v računanje povprečne starosti pa so zajeti tako dojenčki kot osemdesetletni starci. Pri odgonskih stroških pa vidimo, da je občina dejansko krila povprečno manj kot četrtno le-teh in da tudi absolutni zneski niso visoki. Kot bomo videli v nadaljevanju, nikakor niso v razmerju med jadikovanjem, kakšni da so, v primerjavi z velikostjo letnega proračuna.<sup>52</sup> Občinam je bil enostavno vsak krajcar za odgon proč vržen denar.

Sledi tabela o vzrokih odgona.

Tabela 2: Vzrok odgona

| Leto   | Potepuhi, brez sredstev, brez izkazov | Cigani | Prisiljenci | Odpuščeni kaznjenci | Bolniki, dobrodelnost | Odpuščeni prisiljenci | Berači | Tatvina | Vlačuge |
|--------|---------------------------------------|--------|-------------|---------------------|-----------------------|-----------------------|--------|---------|---------|
| 1876   | 356                                   | 42     | 58          | 24                  | 9                     | 20                    | 1      | 3       |         |
| 1877   | 512                                   | 80     | 32          | 34                  | 15                    | 9                     | 2      | 1       |         |
| 1878   | 279                                   | 24     | 16          | 12                  | 10                    | 4                     |        |         | 1       |
| 1879   | 167                                   | 22     | 12          | 28                  | 2                     | 4                     |        |         |         |
| 1880   | 263                                   |        | 9           | 15                  | 11                    | 8                     |        |         | 2       |
| 1881   | 348                                   | 16     | 9           | 12                  | 6                     |                       | 9      |         | 1       |
| Skupaj | 1.925                                 | 184    | 136         | 125                 | 53                    | 45                    | 12     | 4       | 4       |

<sup>46</sup> Za stroške oskrbovanja, sprevoda, priprege, železnice, zdravniške preiskave in snaženje je odgonska postaja dobila povrnjeno od deželnega odbora 850,85 gld oz. 85,3 %.

<sup>47</sup> Povrnjenih 879,9 gld oz. 93,1 %.

<sup>48</sup> Povrnjenih 183,58 gld oz. 81,4 %.

<sup>49</sup> Povrnjenih 88,52 gld oz. 78,4 %.

<sup>50</sup> Povrnjenih 165,23 gld oz. 82,3 %.

<sup>51</sup> Povrnjenih 214,275 gld oz. 78,2 %.

<sup>52</sup> Odgonski stroški občine za obravnavana leta so v povprečju znašali en odstotek občinskega proračuna, s tem da so največ znašali v prvih dveh letih (1876 in 1877), potem pa so se spustili na okrog pol odstotka.

Nadaljevanje tabele 2: Vzrok odgona

| Leto   | Ubežni naborniki, dezertjerji | Brez dela | Splošna nevarnost | Pobeg iz službe, vajenci | Slabo-umni | Dninar | Brez pravic | Ponar. dokum. | “Malar” | Brezdo-mec | § 101 obrt. zak. <sup>53</sup> |
|--------|-------------------------------|-----------|-------------------|--------------------------|------------|--------|-------------|---------------|---------|------------|--------------------------------|
| 1876   | 2                             |           | 2                 | 1                        |            | 1      | 1           |               |         |            |                                |
| 1877   | 1                             | 1         | 1                 |                          |            |        |             | 1             |         |            |                                |
| 1878   |                               | 1         |                   |                          |            |        |             |               | 1       |            |                                |
| 1879   |                               |           |                   | 2                        | 1          |        |             |               |         |            |                                |
| 1880   |                               |           |                   |                          |            |        |             |               |         | 1          | 1                              |
| 1881   | 1                             | 1         |                   |                          | 1          |        |             |               |         |            |                                |
| Skupaj | 4                             | 3         | 3                 | 3                        | 2          | 1      | 1           | 1             | 1       | 1          | 1                              |

Daleč najpogostejši vzrok za odgon je bilo potepuštvo, ki so ga zapisovali različno – kot prijetje oseb brez sredstev za preživljanje, brez dokumentov za potovanje ali kot potepuštvo. V to rubriko bi pogojno sodili tudi berači (ki so bili zapisani kot berači, ker so jih pač ujeli pri dejanju). Pri ostalih odgon-skih skupinah bi lahko združili tudi tiste, ki so bili napoteni na prisilno delo in pa odpuščene s prisilnega dela ter odpuščene kaznjence, ki so bili deležni posebnega nadzorovanja. Dokaj številčni so tudi gnani cigani, do katerih so imele oblasti (in prebivalstvo) izrazito negativen odnos. Posebna kategorija so bili reveži, ki sami niso zmogli poti domov (največkrat povsem obubožani bolniki) in jih je občina spravila v domovno občino na odgonske stroške. Pri »podeželskih« prostitutkah, ujetih v mestih (ki so jih lahko odganjali v domačo občino), so tudi najraje zapisali, da so brez sredstev ali izkazov, tako vpisov »vlaču-ga« skorajda ni. Tudi ubežnih nabornikov odgonska policija ni (u)lovila, ostali vpisi pa so navedeni zgolj zaradi enkratnosti.

Tabela 3: Deželna pristojnost gnancev znotraj in izven Avstrije

| Leto   | Kranjska | Koroška | Štajerska | Goriška | Tirolska | Hrvaška | Ogrska | Istra | Češka | Zg. Avst. |
|--------|----------|---------|-----------|---------|----------|---------|--------|-------|-------|-----------|
| 1876   | 405      | 66      | 2         | 5       | 16       | 11      | 1      | 8     | 2     | 1         |
| 1877   | 583      | 47      | 24        | 10      | 5        | 3       | 6      | 1     | 2     | 3         |
| 1878   | 299      | 13      |           | 6       | 2        | 2       | 7      | 1     | 1     | 2         |
| 1879   | 218      | 12      |           | 2       | 2        |         | 1      |       | 1     | 1         |
| 1880   | 283      | 15      | 1         | 5       | 1        | 1       |        |       |       | 1         |
| 1881   | 355      | 17      | 11        | 2       |          | 3       | 1      | 4     | 5     | 1         |
| Skupaj | 2.143    | 170     | 38        | 30      | 26       | 20      | 16     | 14    | 11    | 9         |

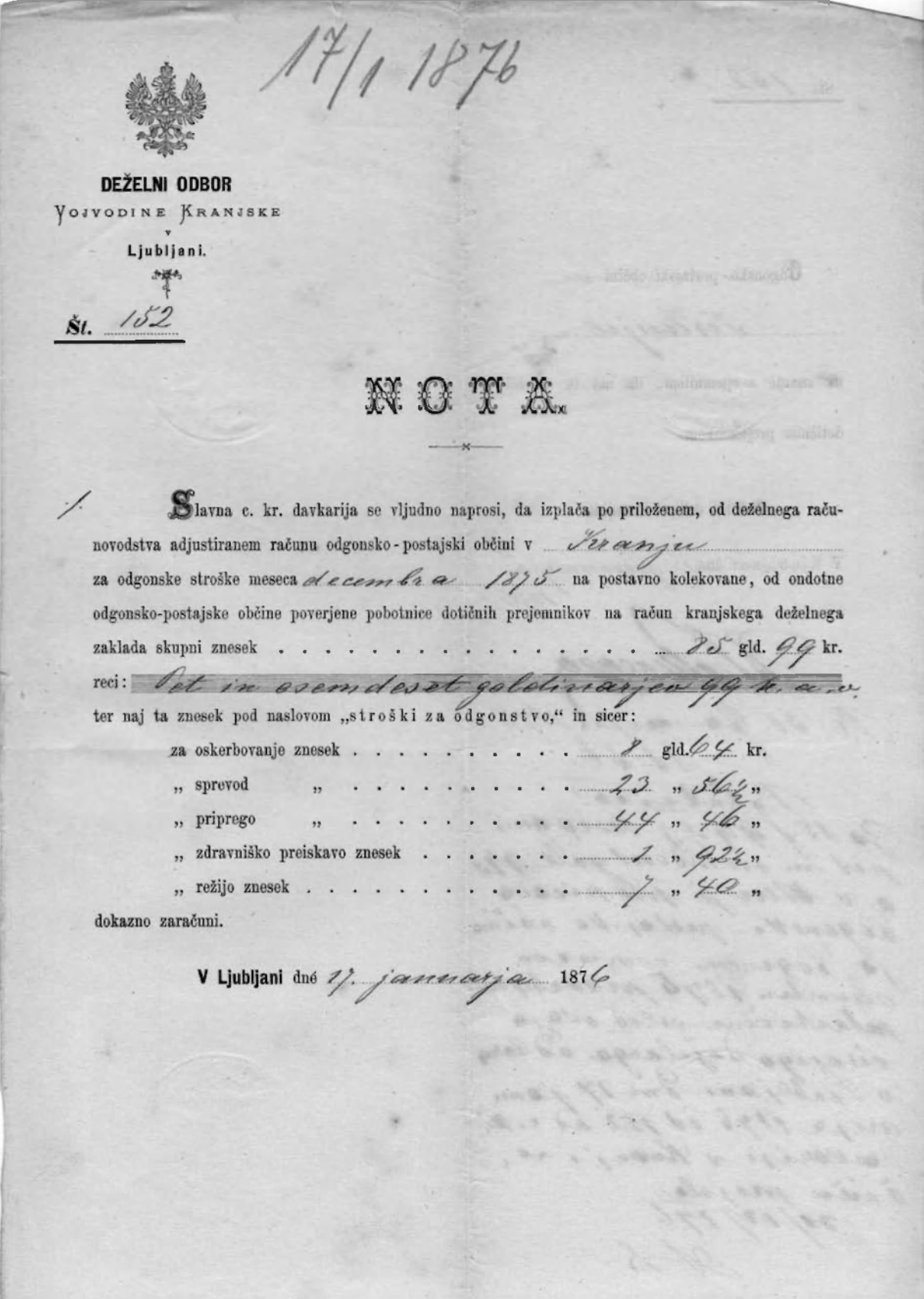
Nadaljevanje tabele 3: Deželna pristojnost gnancev znotraj in izven Avstrije

| Leto   | Italija | Trst | Saška | Švica | Salzburg | Sp. Avst. | Bavarska | Baden | Šlezija | Nemčija <sup>54</sup> | Franc. | Dunaj | Dalma. |
|--------|---------|------|-------|-------|----------|-----------|----------|-------|---------|-----------------------|--------|-------|--------|
| 1876   | 1       |      | 1     |       |          | 1         |          |       |         |                       |        |       |        |
| 1877   | 2       | 2    |       |       |          |           |          |       |         |                       |        |       | 1      |
| 1878   | 5       | 2    | 2     | 3     |          |           |          | 1     |         |                       | 1      | 1     |        |
| 1879   |         | 1    |       |       |          |           |          |       |         |                       |        |       |        |
| 1880   |         | 1    |       |       | 2        |           |          |       |         |                       |        |       |        |
| 1881   |         |      |       |       |          | 1         | 2        |       | 1       | 1                     |        |       |        |
| Skupaj | 8       | 6    | 3     | 3     | 2        | 2         | 2        | 1     | 1       | 1                     | 1      | 1     | 1      |

<sup>53</sup> Pobegli vajenec.

<sup>54</sup> To je edini primer vpisa pod »Nemčija«, drugače so vpisane posamezne kronovine.





Delno povračilo stroškov kranjski odgonski občini s strani deželnega odbora (ZAL, KRA-2, t. e. 52, a. e. 839).



Iz tabele o deželni pristojnosti gnancev vidimo, da je bilo daleč največ gnancev iz domače dežele, sledijo pa ji seveda sosednje dežele. Naslednja tabela nam bo pokazala pristojnost gnancev znotraj dežele Kranjske glede na okraje.

Tabela 4: Pristojnost gnancev v okraje Kranjske

| Leto   | Kranj | Kamnik | Ljublj. <sup>55</sup> | Radovlj. | Postojna         | Kočevje | Litija | Logatec | Novo mesto | Črnomelj | Krško | Skupaj |
|--------|-------|--------|-----------------------|----------|------------------|---------|--------|---------|------------|----------|-------|--------|
| 1876   | 183   | 36     | 43                    | 74       | 34 <sup>56</sup> | 9       | 8      | 9       | 4          | 5        |       | 4.056  |
| 1877   | 300   | 35     | 59                    | 60       | 78 <sup>57</sup> | 13      | 6      | 13      | 6          | 6        | 7     | 583    |
| 1878   | 205   | 33     | 26                    | 9        | 7                | 8       | 6      | 2       | 1          |          | 2     | 299    |
| 1879   | 151   | 14     | 13                    | 3        | 22 <sup>58</sup> | 1       | 3      | 5       | 3          | 2        | 1     | 218    |
| 1880   | 201   | 29     | 20                    | 8        | 2                | 8       | 5      | 5       | 3          | 1        | 1     | 283    |
| 1881   | 233   | 51     | 29                    | 15       |                  | 6       | 11     | 5       | 5          |          |       | 355    |
| Skupaj | 1.273 | 198    | 190                   | 169      | 143              | 45      | 39     | 39      | 22         | 14       | 11    | 2.143  |

Iz tabele vidimo, da je spet največ gnancev spadalo kar v domači okraj, sledijo pa gnanci v sosednji okraj. Zaradi velikega števila ciganov iz postojnskega okraja je le-ta v tabeli uvrščen nesorazmerno visoko.

Tabela 5: Pristojnost gnancev glede na odgonsko postajo Kranj

| Leto   | Kranj mesto | Okraj Kranj brez mesta | Prehodni | Prijeti in odgnani iz Kranja | Skupaj |
|--------|-------------|------------------------|----------|------------------------------|--------|
| 1876   | 13          | 167                    | 281      | 59                           | 520    |
| 1877   | 28          | 270                    | 284      | 107                          | 689    |
| 1878   | 23          | 181                    | 85       | 59                           | 348    |
| 1879   | 16          | 134                    | 73       | 15                           | 238    |
| 1880   | 24          | 179                    | 93       | 14                           | 310    |
| 1881   | 37          | 194                    | 119      | 54                           | 404    |
| Skupaj | 141         | 1.125                  | 935      | 308                          | 2.509  |

Iz tabele najprej vidimo, da je bilo v mesto Kranj pristojno razmeroma malo gnancev – v šestih letih samo 141, veliko več pa v okolico kranjskega okraja. Dosti pa je bilo prehodnih gnancev, to je tistih, ki so jih prijeli drugje in so v Kranju samo prespali na poti v svojo domovno občino. Gnancev, ki so jih prijeli v Kranju in ki so bili pristojni drugam, izven kranjskega okraja, tudi ni bilo veliko. Poglejmo, od kod vse so prihajali ti nezaželeni »turisti« v mesto Kranj.

Tabela 6: Gnanci, prijeti v Kranju in pristojni v druge okraje Kranjske

| Leto   | Postojna         | Ljubljana <sup>59</sup> | Kamnik | Radovljica | Litija | Logatec | Kočevje | Krško | Novo mesto | Skupaj |
|--------|------------------|-------------------------|--------|------------|--------|---------|---------|-------|------------|--------|
| 1876   | 15 <sup>60</sup> | 8                       | 16     | 6          | 2      | 4       |         |       |            | 51     |
| 1877   | 46 <sup>61</sup> | 16                      | 11     | 7          | 1      | 2       |         | 3     |            | 86     |
| 1878   | 6                | 16                      | 10     | 3          | 3      |         | 3       | 2     |            | 43     |
| 1879   |                  | 4                       | 5      |            | 1      | 2       |         |       | 1          | 13     |
| 1880   |                  | 3                       | 1      |            | 1      | 1       | 6       | 1     |            | 13     |
| 1881   |                  | 13                      | 13     | 4          | 5      | 2       | 1       |       |            | 38     |
| Skupaj | 67               | 60                      | 56     | 20         | 13     | 11      | 10      | 6     | 1          | 244    |

<sup>55</sup> Združena sta mesto Ljubljana in ljubljanski okrdj.  
<sup>56</sup> Od tega 28 ciganov.  
<sup>57</sup> Od tega 68 ciganov.  
<sup>58</sup> Od tega 21 ciganov.  
<sup>59</sup> Združena sta mesto Ljubljana in ljubljanski okrdj.  
<sup>60</sup> Od tega 14 ciganov.  
<sup>61</sup> Od tega 45 ciganov.

Od domačih okrajev vodi Postojna, seveda spet zaradi ciganov, drugače pa je bilo največ nezažele-  
nih obiskovalcev iz ljubljanskega in kamniškega okraja.

Tabela 7: Gnanci, prijeti v Kranju in pristojni v tuje dežele

| Leto   | Štaje. | Koroš. | Italija | Goriška | Češka | Istra | Sp. Av. | Hrvaška | Dunaj | Trst | Zg. Av. | Franc. | Skupaj |
|--------|--------|--------|---------|---------|-------|-------|---------|---------|-------|------|---------|--------|--------|
| 1876   | 2      |        | 1       | 1       | 1     | 2     | 1       |         |       |      |         |        | 8      |
| 1877   | 13     | 3      | 2       | 1       |       |       |         | 1       | 1     |      |         |        | 21     |
| 1878   |        | 3      | 4       | 3       | 1     | 2     |         |         |       | 1    | 1       | 1      | 16     |
| 1879   |        |        |         | 1       | 1     |       |         |         |       |      |         |        | 2      |
| 1880   | 1      |        |         |         |       |       |         |         |       |      |         |        | 1      |
| 1881   | 9      | 3      |         |         | 2     | 1     | 1       |         |       |      |         |        | 16     |
| Skupaj | 25     | 9      | 7       | 6       | 5     | 5     | 2       | 1       | 1     | 1    | 1       | 1      | 64     |

Od sosednjih deželanov so v Kranju prijeli največ Štajercev, zanimivo pa, da v Kranju v tem času  
niso odgnali nikogar iz nemških dežel.

Koliko pa je bilo Kranjčanov, ki niso bili zaželeni na tujem, in kje vse so se mudili?

Tabela 8: Gnanci, pristojni v mesto Kranj in vrnjeni iz drugih okrajev Kranjske

| Leto   | Ljubljana <sup>62</sup> | Kočevje | Radovljica | Kamnik | Postojna | Skupaj |
|--------|-------------------------|---------|------------|--------|----------|--------|
| 1876   | 2                       |         | 1          |        |          | 4      |
| 1877   | 4                       | 1       | 1          | 1      |          | 12     |
| 1878   | 12                      | 6       |            |        |          | 12     |
| 1879   | 11                      |         |            |        |          | 11     |
| 1880   | 12                      |         |            | 1      | 1        | 14     |
| 1881   | 21                      |         |            |        |          | 21     |
| Skupaj | 62                      | 7       | 2          | 2      | 1        | 74     |

Glede na deželo Kranjsko je daleč največ nezaželenih Kranjčanov obiskovalo deželno glavno mesto  
in okolico.

Tabela 9: Gnanci, pristojni v mesto Kranj in vrnjeni iz drugih dežel

| Leto   | Štajerska | Trst | Koroška | Sp. Av. | Dunaj | Zg. Av. | Hrvaška | Tirolska | Ogrska | Salzburg | Skupaj |
|--------|-----------|------|---------|---------|-------|---------|---------|----------|--------|----------|--------|
| 1876   | 3         | 2    | 3       |         |       |         |         | 1        |        |          | 9      |
| 1877   | 3         | 2    | 2       | 1       | 1     | 1       | 2       | 1        | 1      |          | 14     |
| 1878   | 5         | 2    | 1       |         | 2     | 1       |         |          |        |          | 11     |
| 1879   | 2         | 1    | 1       |         | 1     |         |         |          |        |          | 5      |
| 1880   | 4         | 1    | 1       | 1       |       | 1       |         |          |        | 1        | 9      |
| 1881   | 3         | 5    | 4       | 4       |       |         |         |          |        |          | 16     |
| Skupaj | 20        | 13   | 12      | 6       | 4     | 3       | 2       | 2        | 1      | 1        | 64     |

Od drugih dežel so očitno najraje pohajkovali po Štajerski, privlačna pa sta bila tudi Trst in Ko-  
roška.

<sup>62</sup> Združena sta mesto Ljubljana in ljubljanski okrdj.

Poglejmo si še, kod vse pa so najraje pohajkovali prebivalci širšega kranjskega okraja.

Tabela 10: Gnanci, pristojni v kranjski okraj (brez mesta) in vrnjeni iz drugih okrajev Kranjske

| Leto   | Ljubljana <sup>63</sup> | Radovljica | Kamnik | Novo mesto | Krško | Litija | Postojna | Logatec | Črnomelj | Kočevje | Skupaj |
|--------|-------------------------|------------|--------|------------|-------|--------|----------|---------|----------|---------|--------|
| 1876   | 39                      | 9          | 3      | 1          | 1     | 1      |          |         |          |         | 54     |
| 1877   | 62                      | 18         | 8      |            |       | 1      |          |         | 1        | 1       | 92     |
| 1878   | 46                      | 8          | 7      | 7          | 1     | 1      |          |         |          |         | 73     |
| 1879   | 35                      | 3          | 2      |            | 1     | 2      |          |         |          |         | 44     |
| 1880   | 49                      | 5          | 2      | 1          |       |        |          |         |          |         | 59     |
| 1881   | 62                      | 2          | 2      | 1          | 2     |        |          |         |          |         | 69     |
| Skupaj | 293                     | 45         | 24     | 10         | 5     | 5      | 4        | 3       | 1        | 1       | 391    |

Glede na kranjsko deželo je bila tudi za okoličane<sup>64</sup> najbolj privlačna Ljubljana z okolico, za njo pa sosednja okraja Radovljica in Kamnik.

Tabela 11: Gnanci, pristojni v kranjski okraj (brez mesta) in vrnjeni iz drugih dežel

| Leto   | Koroška | Štajerska | Trst | Zg. Avstrija | Hrvaška | Sp. Avstrija | Salzburg | Dunaj |
|--------|---------|-----------|------|--------------|---------|--------------|----------|-------|
| 1876   | 26      | 23        | 5    | 3            | 8       | 9            | 4        | 5     |
| 1877   | 50      | 41        | 14   | 12           | 6       | 6            | 4        | 4     |
| 1878   | 40      | 27        | 4    | 5            | 4       | 2            | 1        | 2     |
| 1879   | 24      | 25        | 5    | 3            | 8       | 2            | 5        | 1     |
| 1880   | 50      | 34        | 5    | 10           | 3       | 2            | 3        | 4     |
| 1881   | 50      | 26        | 5    | 2            | 5       | 2            | 6        | 1     |
| Skupaj | 240     | 176       | 38   | 35           | 34      | 23           | 23       | 17    |

Nadaljevanje tabele 11: Gnanci, pristojni v kranjski okraj (brez mesta) in vrnjeni iz drugih dežel

| Leto   | Tirolska | Ogrska | Goriška | Češka | Istra | Vorarlberg | Italija | Nemčija |
|--------|----------|--------|---------|-------|-------|------------|---------|---------|
| 1876   | 2        | 1      |         |       | 1     |            |         |         |
| 1877   | 4        | 1      | 1       |       |       |            |         |         |
| 1878   | 2        | 1      | 1       |       |       |            | 1       |         |
| 1879   | 3        | 3      | 2       | 1     |       | 1          |         |         |
| 1880   | 1        |        | 2       |       |       |            |         | 1       |
| 1881   | 2        | 2      | 1       | 1     |       |            |         |         |
| Skupaj | 14       | 8      | 7       | 2     | 1     | 1          | 1       | 1       |

Glede na tuje dežele so se kranjski okoličani očitno najraje potikali po Koroški in zatem po Štajerski. Prisotni so bili seveda tudi povsod drugod po Avstro-Ogrski, po eden pa je bil nepreviden celo v Nemčiji in v Italiji.

Po pregledu statističnih podatkov pa si oglejmo še konkretne odgonske zapise iz te dobe kranjske zgodovine. Najprej nekaj kratkih zapisov o prijetih potepuhih.

Jožefa Goloba, berača, rojenega leta 1842, pristojnega v ljubljanski okraj, so prijeli 23. 5. 1876. Drugače je bil mlinar, znal je brati in pisati, saj se je podpisal. Na vprašanje, ali ima kaj povedati, je dejal, da bi rad delal, npr. pri svojem županu, za malo plačilo, vendar pa da ga župan ne mara.<sup>65</sup> Jožef se je ponovno

<sup>63</sup> Združena sta mesto Ljubljana in ljubljanski okraj.  
<sup>64</sup> Kranjski upravni »okoliš« je bil kar velik, saj sta vanj spadala tudi škofjeloški in trziški sodni okraj.  
<sup>65</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 52, a. e. 839.

»oglasil« v Kranju novembra 1886. V odgonskem zapisniku so pri vprašanju »*Kedaj je bil zadnjekrat prijet, zakaj in po kateri gosposki?*« zapisali, da »*izpraševanec tega ne ve povedati, ker je slaboumen.*«<sup>66</sup> Glede na to, da je znal brati in pisati (obakrat se je podpisal) in da je ob vprašanju o dokumentih izjavil, da ima delovno knjižico pri poštnem mojstru na Bledu, kjer naj bi bil zaposlen kot slamorezec (če si je to izmislil, je bil še toliko manj slaboumen), je precej verjetno, da je izpraševalec (župan Šavnik) nasedel igri potepuha.

Ferdinanda Hudobivnika so prijeli 21. 7. 1876 zaradi delomrznega potepanja, ker je bil brez izkazov in ker je pobegnil staršem. Star je bil šestnajst let, v Kranju pa se je zadrževal pri Edvardu Koblerju, ki je bil znan sodišču in lastnini nevaren. Ferdinand je bil drugače čevljarški vajenec, pristojen v Predoslje, znal je brati in pisati nemško in »kranjsko«. Na vprašanje, od kod mu denar, ki so ga dobili pri njem, je izjavil, da je tri dni pri nekom delal, zaslužil 15 krajcarjev in hrano, v nedeljo pa da je s še tremi igral igro »*fucat*« in je priigral 8 gld, s katerimi se je preživljal.<sup>67</sup>

Predrzejši potepuški primeri so se končali tudi pred okrajnim sodiščem. Februarja 1877 je Silvester Steirer iz Loke »odgonskim potom« pripel v odgonski zapor, kjer je bil oskrbovan čez opoldne, pri tem pa je po besedah stražnika Švarca žalil cesarja z besedami kot »*smrkavi cesar, prekleti lump, 'naužar', itd.*« Sodišču so ga predali v nadaljnjo obravnavo.<sup>68</sup>

Prav tako so okrajnemu sodišču v nadaljnjo obravnavo predali 40 let starega Janeza Čebula iz Šenčurja, ki je marca 1877 nadležno beračil po Kranju in nato še zmerjal.<sup>69</sup>

Zaradi potepuštva in prepovedanega vračanja v Kranj so januarja 1877 predali sodišču tudi Jožefa Jenka iz Mavčič. Pri tem je občina sodišču sporočala, da je bil Jožef zaradi velike nevarnosti za tuje imetje z občinsko sodbo 25. 5. 1875 za vedno izgnan iz Kranja.<sup>70</sup>

Okrajnemu sodišču so junija 1877 predali 29 let staro Heleno Mrak iz kamniškega okraja, ki jo je stražnik Švarc prijel 22. 6. ob pol polnoči, ko je »izvrševala nečistost« (moški je pobegnil). Že najmanj štirinajst dni naj bi se vlačila po Kranju in okolici in se vdajala moškim.<sup>71</sup>

Zaradi postopanja brez dela in ker je svoji ženi grozil z umorom, so 11. 3. 1877, ob tričetrt na osem zvečer, zaprli 30 let starega Ferdinanda Cvetreznika, sicer pristojnega v Ljubljano. V Kranju se je preživljal kot soboslikar, potem pa je začel postopati (mogoče pijača, podpis pismenega človeka je precej raztresen za starost 30 let; op. p.) in občina Kranj ga je izgnala v domačo občino Ljubljana. Za ženo piše, da se zadržuje v Kranju v vulgo Kocarjevi hiši. Kot soboslikar je posedoval tudi odgovarjajoče orodje. Nikdar še ni bil odgnan.<sup>72</sup>

Septembra 1879 je petdesetletni Andrej Uršič iz Tolmina za zapisnik izjavil, da zna brati in pisati, vendar slabo in samo slovensko. Pri podpisu pa je opomba, da se je samo podkrižal, češ da se zaradi slabih oči ne more lastnoročno podpisati.<sup>73</sup>

Oktobra 1879 so zaslišali 30 let starega Josefa Dudeka iz Humpolec, Nemški Brod, Češka. Imel je ponarejeno delovno spričevalo v delovni knjižici. Zaradi brezdelnosti in pijančljivosti naj bi bil nevaren tuji lastnini in domov so ga odgnali s prisilnim potnim listom.<sup>74</sup> Na svojih popotovanjih se je v Kranju ponovno oglašil decembra 1884 in bil s prisilnim potnim listom znova odgnan v domovinsko občino.<sup>75</sup>

Konec januarja 1884 so žandarji zvečer v gostilni pri Ostanku na Orehku »sneli« Martina Knorra oz. Dragotina Otomana in ga predali sodišču. Prijeli so ga, ker je bil brez dokumentov in denarja za potovanje. Sodišče ga je najprej obsodilo na osemdnevni zapor in ga nato predalo občini za odgon v domovino. Na občini so ga zaslišali, da bi vedeli, kam naj ga pošljejo. Martin je za zapisnik povedal, da se je rodil 20. 5. 1864 na Bavarskem (Reuth, občina Forchheim). Mati, vdova Magdale-na Knorr, naj bi bila na Bavarskem zemljiška pose-

<sup>66</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 69, a. e. 1063.

<sup>67</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 52, a. e. 839.

<sup>68</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 865.

<sup>69</sup> Prav tam.

<sup>70</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 860.

<sup>71</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 865.

<sup>72</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 56, a. e. 885.

<sup>73</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 57, a. e. 907.

<sup>74</sup> Prav tam.

<sup>75</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 65, a. e. 1017; t. e. 255, a. e. 4112.

stnica. Govoril je nemško, pisati ni znal. Po poklicu naj bi bil vrtnar.

Nadalje je navedel, da je bil januarja že v Ljubljani osem dni zaprt, ker pa tam niso mogli ugotoviti (potrditi) njegove identitete, so ga izpustili z 80 kr žepnine. Martin namreč tudi sam ni bil prepričan o svoji domovinski pravici (čeprav je vedel natančno navesti svoj rojstni kraj, datum, starše). Njegova eksotična zgodba je bila namreč taka, da naj bi ga dve leti starega ukradli cigani in ga kasneje prodali nekemu posestniku v Turčiji, pri katerem je bil, ko je odrasel, za vrtnarja. Za časa okupacije Bosne naj bi njegov gospod zbral vojsko 400 prostovoljcev, vključno z njim. Potem da so ga zajeli Avstrijci in ga odpeljali v Gradiško. Po približno dveh mesecih pa naj bi ga odpeljali nazaj v Turčijo in ga izpustili. Kako se je potem vrnil k materi, Martin ni povedal, pri njej naj bi bil pet mesecev, kot je dejal do »približno« 10. 12. 1883, se nato odpravil z železnico (ne peš, kot kak potepuh! – op. p.) iz Forchheima preko Nürnberga, Münchna, Salzburga do Beljaka, od tam pa peš v Ljubljano, kjer so ga prijeli, kaznovali z osmimi dnevi zapora in nato izpustili z 80 kr žepnine. V Kranju se po tej izpovedi niso preveč obremenjevali s preverjanjem o resnični pristojnosti Martina Knorra, alias Dragotina Otomana, ampak so ga hitro odgnali iz Kranja, očitno v kraj, ki ga je navedel.<sup>76</sup>

Tukaj omenimo še enega potepuškega eksota z Nemškega, katerega fotografija se nam je celo ohranila. Oktobra 1900 so v Kranju zaradi potepuštva prijeli 42 let starega Emila Oswalda in ga obsodili na en mesec strogega zapora. Zaradi beračenja in potepuštva je bil že petkrat predkaznovan, imel je potno dovoljenje in rojstni list, po poklicu je bil fижakar. Bil je pismen, v celoti je odslužil vojsko in bil pet let pri francoski tujski legiji v Alžiru. Kot posebno znamenje pri osebnem opisu je imel navedeno tetoviranje pod obema pazduhama.<sup>77</sup>

V naslednjem pismu pa bomo videli, da za »navadne, poštene« ljudi ni bilo večje sramote, kot da so jih prignali v domači kraj po odgonski poti, s »šubom«. Pismo je iz Zagreba v Kranj v velikih skrbih pisala takrat brezposelna dekla, služkinja. V pismu je prosila, da naj ji čim prej pošlejo njeno poselsko knjižico, da je ne bodo odgnali domov kot potepuhinjo.

<sup>76</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 65, a. e. 1017.

<sup>77</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 97, a. e. 1201.



Potepuh Emil Oswald je bil med drugim tudi legionar (ZAL, KRA-2, t. e. 97, a. e. 1201).

»Vi Zagrebu ta 20 Okt

Visoki Spoštovani Pirgermajster

Jest jih prav ponižno prosem ako mi morejo moje poselske bukile poslat jest sim jih o divač pri gospodu Himelmajerju pozabila in on jih je v naklo poslov in jest sim že v naklo pizala in so rekli de je v krajn in zdej jih prav lepo prosem denej mijih pošlejo ker jest jih zdej nucam Visoki spoštovani gospod in jest prosem de nej mi jih pošlejo v 48 urah dergač jest bom mogla ponah iti to bi bila moja nar vekša v sramota požub v svoj rojstni kraj iti jest nečem take velike sramote.

Visoki spoštovani gospod nikar nej meni neč nezamerijo ker jim tako verdnar pišem jest bi že bol pisala in zahvalila se jim bom bolši in kar jim je za plačat bo že stric plačav iz Čirč Matevž Terpinc N 34 v Čirčah če pa ne nej mi pa tapervega oni pišejo jim bom pa tud poslala kolker bo koštal ta.

Visoki spoštovani gospod jest jih še enkrat prav lepo prosem nej mi jih pošlejo hitri ko je mogče debom jest mogla slušt jet zdej sem pri teti pa

*nemorem bit kose sami martrajo de kaj zaslusjo, jih prosem nej mi pošlejo moj pos.*

*Visoki in spoštovani gospod Pirgermajster za to peršono jest pišem Frana Močilnikar rojena v čirčah in spadam pod Krajn*

*Visoki spoštovani gospod jest jimbla že pret pisala pasi nisem upala in jest jih še enkrat prav lepo prosem nej mijih pošlejo alpa hitro odpišejo Moj Adres Frau Frančiška Močilnikar Opatovina N 14 v Zagrebu prosem zaen hitri odgovor čebojo alne*

*Zbogom Franca Močilnikar  
in jih lepo posdravim nih in celo njihno familio»<sup>78</sup>*

Na splošno velja omeniti, da so v arhivskem gradivu ohranjene številne poizvedbe o krajevni pristojnosti oseb, dokazila, ubožni listi. Vse to dokazuje, da je bilo res dosti birokratskega poizvedovanja in dokazovanja, v katerega koristnost in potrebnost so poznavalci problema, kot smo že omenili, mnogokrat dvomili. Sedaj si pogledjmo dva primera brezdelnih pridaničev, ki nista bila povsem brez šol, kakšno pravo delo pa jima tudi ni dišalo in kot taka sta bila večkrat deležna odgonškega popotovanja.

Prvi je bil Leopold Breclnik, menjalniški agent iz Ljubljane. Junija 1877 je bil star enaindvajset let, samski, bral in pisal je nemško in slovensko. Dvakrat je bil na naboru, vendar obakrat nesposoben. Prijeli so ga, ker je bil brez izkazov in zaradi »namernega poškodovanja državnega cestnega zemljišča« pri kokrškem mostu. Preživljal se je s provizijo od prodanih srečk, kar je zneslo od 60 do 80 gld mesečno. Od aprila dalje je hodil po Tržiču, Kranju, Šenčurju, Brniku, Kovorju, Lescah in Podnartu.<sup>79</sup> Junija jo je odnesel brez posledic, avgusta istega leta pa je bil zaradi kaljenja nočnega miru in pretepa zaprt za 48 ur in nato glede na zapisnik iz junija 1877 zaradi brezposelnosti policijsko odgnan z območja mesta Kranj.

Oktobra istega leta se je Breclnik na kranjskega župana obrnil s pismom, v katerem mu je zagrozil z deželno vlado, če mu ne bo prosta pot v Kranj, »kjer ima še dosti opraviti od zadnje kupčije: Velečastiti gospod župan!

*Ko sem mesca augusta t. l. v kupčijskih zadevah v Kranju bival, obsodili ste me v 24 urni zapor zaradi ponočnega pretepa na javni ulici.*

*Po dostojeni kazni rekli ste mi, da ne smem zopet v Kranj; z ozirom na to, da jaz pri zadni affeure nisem bil kriv, temveč so mene drugi napadli, ker jim je Jernej Globočnik kupil žganja v ta namen, da bi me bili pretepli - in glede na to, da imam v Kranju in njeni okolici še dosti opraviti od zadnje kupčije, kakor tudi bom moral na teržne dni večkrat v Kranj po kupčiji priti, prosim Vas, da odstopite od Vašega ukaza o izogibanji mesta Kranjskega in blagovolite mi to naznaniti, ker jaz se gotovo ne bom spuščal v nikakoršne družbe in ne bom najmanjšega povoda dal, k kaki zopetni affeure.*

*Ko bi mi pa, gospod župan tega dovoliti ne hotli, primoran sem deželno vlado tega prositi, kateri bom stvar to natančno poročil s prošnjo, da mi ona odpre prosto pot v Kranj, kamor sme vsak državljan, ako ima postavno potnico.*

*Pričakujem kmalega blagohotnega odgovora ter ostajam z odličnim spoštovanjem ponižni L. Breclnik v Ljubljani.»<sup>80</sup>*

Kaj in kako je kranjski župan odgovoril ljubljanskemu podjetniku (če mu sploh je), na žalost v arhivu občine ni ohranjeno, glede na pismo pa Breclnik verjetno ni kar tako odnehal.

Naslednji šolani pridanič, že bolj očitno goljufive sorte, je bil pristojen v Kranj, čeprav je bil rojen v Ljubljani. Rad je potoval po železnici, če ne drugače, pa »odgonskim potom.«

Maja leta 1880 je kranjsko okrajno glavarstvo občino zaprosilo za izjavo o nravi, premoženju in družinskih razmerah v Gradcu zaprtega domnevnega učiteljskega kandidata Aleksandra Markiča. Župan je odgovoril, da Aleksander nima nič premoženja, njegov oče da je reven krojaški pomočnik v Ljubljani. Aleksander je bil rojen v Ljubljani leta 1859, samski, pristojen v Kranj. Februarja 1876 so mu v Kranju izdali domovinski list kot trgovskemu vajencu, februarja naslednje leto pa so ga kot brezposelnega natarja z odgonom vrnili iz Gradca. V Kranju so mu nato izdali delovno knjižico kot natarju, potem pa naj bi se po njegovi izjavi podal v Ljubljano k očetu. Že junija 1877 so ga kot brezposelnega natarja ponovno z odgonom vrnili iz Gradca v Kranj, kjer so ga z ukorom izpustili.

<sup>78</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 60, a. e. 957.

<sup>79</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 860.

<sup>80</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 865.



Kako je nato iz natakarja postal učiteljski kandidat, v Kranju niso vedeli in so to spraševali v Gradec, od koder pa so jim samo sporočili, kje v Gradcu Markič stanuje, na vprašanje pa niso odgovorili.

Septembra 1878 se je nato Markiču od občinskega predstojništva v Beljaku posrečilo dobiti predujem štirih goldinarjev za vožnjo v Ljubljano, pod pretvezo, da je njegov oče sodni uradnik (in da bo že povrnil posojeno). Še istega meseca si je »prijadobil«<sup>81</sup> predujem dveh goldinarjev od občinskega urada Vuhred na koroški železnici, da bi lahko odpotoval v Gradec, kjer naj bi nadaljeval študij. Ker je šlo to na račun njegove pripadnosti, to je občine Kranj, je župan oktobra 1878 zaprosil okrajno glavarstvo, naj z objavo v policijskem listu občinske urade opozori na tega goljufa, kar je glavarstvo tudi storilo v policijskem listu za Kranjsko št. 24 z dne 19. 10. 1879.

Najbolj zanimivo pri vsem pa je, da se v arhivu nahaja osebna izkaznica (*Legitimations-Karte*) za Aleksandra Markiča kot učiteljskega kandidata (*Lehramtskandidat*) z dne 14. 7. 1879, ki jo je izdalo kranjsko okrajno glavarstvo, s podpisom okrajnega glavarja Derbiča.<sup>81</sup> Markiča očitno niso več preganjali kot goljufa, ampak so mu izdali še izkaznico za njegov novi poklic. Najprej je iz Kranja odšel kot trgovski vajenec, nato so ga iz Gradca vrnili kot natakarja in v Kranju je dobil delovno knjižico za natakarja. Potem se je prijavil kot učiteljski kandidat, pa je dobil še to osebno izkaznico, vmes pa so kar pozabili na goljufije in objave v policijskem listu! Očitno ne poznamo cele zgodbe, sicer pa nas tukaj zanima le njen odgonski del.

Naslednji gnanec ni bil šolan kot prejšnja dva, njegova zgodba je bolj klasična, zgodba nezakonskega otroka brez prihodnosti, ki je tudi umrl pravzaprav še otrok.

Junija 1877 so s kranjske občine pisali na okraj, da so nezakonskega sina Katarine Gabrič, okrog petnajst let starega Simona Gabriča, v zadnjega pol leta šestkrat vrnili v Kranj z odgonom, kar da je povzročilo velike stroške. Občina da nima sredstev, da bi vzdrževala krepkega fanta, ki bi se lahko polotil kakršnegakoli dela, ne pa da moralno propadel pohajkuje okoli, zato da prosijo za dovo-

ljenje, da bi Simona odpravili v ljubljansko prisilno delavnico, v oddelek za mladoletne.

Okrajni glavar Derbič je občini odgovoril, da glede na veljavno zakonodajo oddaja Simona Gabriča v prisilno delavnico ni mogoča. In sicer zato, ker da ni niti sodnega sklepa za dopustitev oddaje v prisilno delavnico, niti zahteve zakonitega zastopnika Simona Gabriča; pa tudi da ni dokaza, da Gabrič spada v kategorijo oseb, ki jih navaja zakon z dne 15. 7. 1870 (koga se odda v prisilno delavnico). Pri tem da ne more mimo tega, da občino opozori na člene zakona z dne 3. 12. 1863 (domovinski zakon) in jo pozove, da za Gabriča poskrbi z nastanitvijo pri kateremkoli obrtniku, da bi ta skrbel zanj in ga obdržal pri delu. To je – ne glede na zakonite obveze – tudi v interesu občine, saj se stroškov za vzdrževanje za delo nezmožnega osebk nikakor ne da primerjati z malimi stroški za vzgojo fanta, da se nauči kakršnegakoli dela, obrti.

Decembra 1877 je občina ponovno pisala okrajnemu glavarstvu glede Simona Gabriča. Takrat naj bi bil v mestnem špitalu. Župan je pisal, da zato, ker da ga zaradi njegove zlobe in pokvarjenosti noben obrtnik ne mara vzeti v uk, še celo takrat ne, če jim ponuja plačilo za to. Prejšnje leto da je bil petkrat prigan nazaj v Kranj, to leto pa osemkrat. Petnajst let da je že star, mestni špital da ni primerno zatočišče za zanemarjeno mladino, župan pa da tudi nima pravnih sredstev, da bi iz imenovanega delomrzneža, nemoralneža naredil vsaj za silo uporabnega člana človeške družbe. To bi zmogli samo še v »popravni hiši«, zato župan ponovno prosi okrajno glavarstvo, da glede Gabriča postopa v smislu zakona z dne 15. 7. 1870 (o oddaji v prisilno delavnico).

Glavar Derbič je občinskemu uradu za božič odpisal, da je bila s sodbo okrajnega sodišča v Velikih Laščah z dne 21. 12. 1877 izrečena dopustitev odprave v prisilno delavnico v Kranj pristojnega Simona Gabriča. Občina da naj pošlje ubožno spričevalo.<sup>82</sup> Januarja 1878 je Derbič županstvo obvestil še, da je bilo z odlokom deželne vlade z dne 5. 1. 1878 ukazano oddati Simona Chromyja alias Gabriča v ljubljansko prisilno delavnico, to je v mladinski popravni oddelek. Mestno županstvo je

<sup>81</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 59, a. e. 935.

<sup>82</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 863.



018  
1878

Foglio di sfratto e trasporto forzoso.  
Potirni potni list.

per Gregor Melčič, Melincova gosp. / obroci Gregor, Katarina in Apolonio  
za  
di anni 28.  
starega let

pertinente  
pristojnega v (na)

al luogo di  
kraj  
del comune di  
občina  
nella provincia di  
dežela

Sežana  
Sežana  
Sežana  
Slovenia

Professione o mestiere  
Delo  
Statura  
Postava  
Faccia  
Obraz  
Occhi  
Oči  
Naso  
Nos

godel  
6. 1. 1878  
oval, črna  
sini, modri  
nos  
nos

Bocca  
Usta  
Mento  
Brada  
Sopracciglia  
Obradek  
Capelli  
Lasje  
Barba  
Brada  
Vestiti  
Obleka  
Segni particolari  
Posebna znamenja

redna  
n  
n  
n  
n  
n  
n  
n  
n  
n  
n  
n  
n

Il quale in seguito alla nozione pronunciata da  
in data . . . . . Nr. . . . .  
. . . . . viene respinto in patria ed inviato alla stazione di sfratto di  
. . . . . mediante trasporto forzoso a piedi, con 1/4 di carro di Vorspann, mediante la  
ferrovia

In seguito della nozione suddetta l'espulso deve essere inoltrato con ferri alle mani.  
Le rispettive stazioni di trasporto forzoso sono richieste d'inoltrare l'espulso nella maniera prescritta dalla sud-  
detta nozione fino al luogo di sua destinazione.  
L'ultima stazione di trasporto forzoso, che riceverà l'espulso, lo consegnerà al Comune di sua pertinenza e ri-  
metterà senza indugio questo foglio alla suindicata autorità giudicante, confermando l'arrivo dell'espulso.  
Danaro o effetti levati all'espulso . . . . .  
. . . . . documenti allegati al presente foglio . . . . .

On se vsled potirnega izreka . . . . .  
od 6. avgusta 1878 št. 4871, potira in izroč v svojo domovino potirni postajni občini v (na)  
Sežana . . . . . peš . . . . . dovoljuje se mu četrt voza, prepoljara s železnico.  
Potiranec mora biti po zgoraj omenjenem izreku med potjo v sponah (sklenjen).  
Zadevajoče potirne postaje so naprosene, naj potiranca, kakor je zgoraj predpisano, v določeni kraj odpravijo.  
Zadnja potirna postaja, kterej se izroči potiranec, mora ga izročiti občini, v ktero je pristojin, in brez odloga  
poslati ta potirni list zgoraj omenjeni potirni gosposki s potrdilom, da je potiranec prišel.  
Potiranca se je vzelo denarja ali robe . . . . . in spričal . . . . . kar se je vse temu potirnemu  
potnemu listu priložilo.

Podestaria quale stazione di trasporto forzoso  
Potirni postajni občinski ured

Sežana . . . . . li  
dne 6. avgusta. 18  
1878

V Kranju so se potrudili in za odgon v Sežano poiskali italijansko-slovenski »potirni potni list« (ZAL, KRA-2, t. e. 57, a. e. 907).

VSE ZA ZGODOVINO

59



moralo povrniti 5 gld 51 3/4 kr odgonskih stroškov za Simona Gabriča.<sup>83</sup>

Že naslednje leto, maja 1879, pa so iz ljubljanske deželne prisilne delavnice sporočili, da je 24. 10. 1863 rojeni Simon Chromy (Gabrič) tega dne umrl za tuberkulozo.<sup>84</sup> Tako je bil problem za kranjsko občino rešen, iz dopisa prisilne delavnice glede Simonove starosti pa je tudi razvidno, da leta 1877 še ni bil star petnajst let (kot je zapisal župan) in da so ga vtaknili v prisilno delavnico takoj, ko so ga lahko – glede na starostno omejitev štirinajst let, ki jo je določal zakon z dne 15. 7. 1870.

V zgornjem primeru smo videli, kako se je župan bal odgonskih stroškov, ki mu jih je povzročal Simon. Odgonski in oskrbni stroški, ki so jih povzročali občini njeni revni občani, so bili večna tema prelaganja odgovornosti. V naslednjem primeru bomo videli natančno specifikacijo stroškov, ki je nastala pri t. i. »dobrodelnem odgonu«, poleg tega pa še odnos do epileptikov, ki so jih v tistih časih kaj hitro razglasili kar za norce.

Decembra leta 1876 je preiskovalni sodnik celjskega okrožnega sodišča celjskemu mestnemu uradu pisal, da naj se proti zaporniku Leu Puharju (*Pucher*), 26 let staremu sinu vrvarja Leopolda Puharja iz Kranja, uvede kazenski postopek. Zdravnik naj bi namreč ugotovil, da ima Leo epilepsijo in občasne napade besnila, da je nerazsoden in zelo nevaren.

Potem pa je celjski župan pisal kranjskemu, da bodo, upoštevajoč mnenje celjskega mestnega zdravnika Kočevarja, Puharja transportirali v Kranj v prisilnem jopiču. Kranj so tudi opozorili, da bi bilo spričo velike nevarnosti, ki jo Puhar predstavlja sebi in drugim, le-tega najbolje vtakniti v norišnico.

Puharja so nato poslali v Kranj in celjski župan je kranjskemu izstavil račun za odpravo:

- oskrba za dva dni: 54 kr
- stroški za poslani telegram: 50 kr
- voznina po železnici za imenovanega in dva spremljevalca od Celja do Ljubljane: 7 gld 29 kr

- nakup para copat za Puharja, ki jih je nujno potreboval: 70 kr
- voznina po železnici od Ljubljane do Kranja za tri osebe: 1 gld 98 kr
- voznina od Kranja do Ljubljane za dve osebi: 1 gld 34 kr
- voznina od Ljubljane do Celja: 4 gld 86 kr
- sprevod Puharja v Celju na železnico: 60 kr
- jed v Ljubljani za bolnika: 50 kr
- oskrba obeh spremljevalcev: 2 gld 50 kr
- plačilo posebej najetega drugega spremljevalca: 2 gld
- skupaj: 22 gld 81 kr

Po prejeti pošti je kranjski župan odpisal celjskemu. V pismu je pripominjal, da za Lea Puharja v Kranju vedo, da ima epilepsijo, a da je popolnoma nenevaren in da se ni še nikdar pripetilo nič, kar bi dalo sklepati na njegovo občo nevarnost in besnilo. Zato da župan tudi ne more pristati na izkazane stroške, ker bi Puharja lahko poslali v Kranj z odkazano maršruto ali z odgonom (brez spremstva), tako da bi znašali stroški:

- oskrba za dva dni: 54 kr
- železnica od Celja do Ljubljane za eno osebo: 2 gld 43 kr
- copate: 70 kr
- železnica od Ljubljane do Kranja: 66 kr
- hrana v Ljubljani: 50 kr
- skupaj: 4 gld 83 kr

To vsoto da je tudi pripravljeno plačati kranjsko občinsko predstojništvo.

Kot že omenjeno, se je to dogajalo decembra 1876. V letu 1877 se na to temo ni dogajalo nič. Konec maja 1878 pa je celjski župan pisal kranjskemu, da so izgubili koncept svojega dopisa kranjski občini z dne 11. 12. 1876, glede transportnih stroškov za Puharja, na katerega da so dobili odgovor iz Kranja 22. 12. 1876. Koncepta svojega dopisa da ne morejo najti, pa prosijo v Kranj, naj jim vrne njihov dopis ali pa pošlje vsaj prepis. Kaj slajšega za kranjsko občino? Seveda jim niso odgovorili, še manj pa poslali njihov lastni spis z zahtevo po plačilu stroškov.

Vendar pa se v Celju očitno niso vdali v zahtevo po vrnitvi stroškov in čez leto dni (sic!), maja 1879, je kranjska občina odgovarjala svojemu okrajnemu glavarstvu na njegovo zahtevo, da naj

<sup>83</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 56, a. e. 885.

<sup>84</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 57, a. e. 909.

občina plača zahtevane stroške Celju ali pa pošlje odgovor. Župan je pojasnjeval štorijo, da so se na kranjski odgovor z dne 22. 12. 1876 iz Celja oglasili šele čez leto in pet mesecev, spomnili na svojo zahtevo in obenem še prosili za svoj izgubljeni dopis Kranju z dne 11. 12. 1876. Vendar da jim ga iz Kranja niso poslali. V Kranju da so mnenja, da niso dolžni plačati stroškov, ki so nastali zaradi prenašane odločitve. Puhar da se tudi sedaj neovirano giblje po Kranju in glede njega ni niti najmanjše pritožbe. Kdaj pa kdaj ima epileptične napade, to pa da je tudi vse. O kakšnem besnilu in potrebi po oddaji v norišnico da ni niti pomisliti. Glavarstvo naj si pridobi še mnenje okrajnega zdravnika Malija in spozna, da Kranj ni dolžan plačati Celju pretiranih stroškov (spremljave; op. p.).

Že julija 1879 je nato kranjsko okrajno glavarstvo občini izdalo svoje »spoznanje«. V njem ugotavlja, da je celjski preiskovalni sodnik izjavil, da se je aretirani Leo Puhar pri okrajnem sodišču Vransko upiral jetniškemu pazniku in žandarju, po uvedbi kazenskega postopka pa da je bil predan mestnemu uradu Celje kot neprišteven. Tako ga je Celje kot nevarnega odpravilo v Kranj, ne da bi se prej posvetovalo s Kranjem. Kranjski okrajni zdravnik je povedal, da ima Puhar epilepsijo, da ga zdravi že dvanajst let in da ni pri njem niti sledu kakega besnila, da je popolnoma neškodljiv in miren, je samo duševno malo omejen. Da je bilo možno kvečjemu to, da je v ječi trenutno vzkipe in se zoperstavlja ječarju. Tudi sosedje da so potrdili, da je Puhar že od mladosti epileptik, neškodljiv, da ni zloben, ampak omejen. Celjski mestni urad da se je zaradi nepoznavanja stvari prenašal in tako povzročil prevelike stroške. Okrajni urad da zato spozna, da občina Kranj ni dolžna plačati stroškov, ki so jih naračunali v Celju, ampak samo tiste, ki jih v dopisu Celju priznava sama.

Celjski župan je nato kranjskega še enkrat prosil za nujno potreben prepis svojega dopisa Kranju z dne 11. 12. 1876, iz Kranja pa so se izmuznili, češ da so vse zadevne dokumente poslali kranjskemu okrajnemu uradu v instančno presojo in da jih še niso prejeli nazaj.<sup>85</sup>

Vsa zadeva se je nato ponovno začela mediti in nato izvemo, da je 20. 6. 1880 celjska občina glede na odločbo kranjskega okrajnega glavarstva

<sup>85</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 57, a. e. 907.

z dne 18. 7. 1879, ki jo je potrdila deželna vlada 31. 8. 1879, od kranjske zahtevala povračilo stroškov v višini 4,83 gld za prevoz Leopolda Puharja. Po treh letih in pol od Leovega odgona iz Celja v Kranj so nato 18. 7. 1880 iz Celja potrdili prejem povračila stroškov.<sup>86</sup>

Med najbolj pogoste gnance, pristojne v Kranj, so spadale prostitutke, ki so iskale stranke po večjih mestih, najraje kar v bližnjem deželnem mestu Ljubljani. Vendar pa v statistiki o vzrokih odgona, kot smo videli, ne zavzemajo vidnejšega mesta pod oznako »vlačuge«. Največkrat so jim kot vzrok odgona zapisali kar potepuštvo. Na kratko si pogledjmo žalostno zgodbo ene izmed njih.

Z Marijo Koželj so že leta 1868, ko ji je bilo komaj petnajst let, naredili zapisnik »zavolj posilne nečistost z Janezom Kavčičom iz Kokrice«. »Posilna nečistost« pomeni posilstvo. Marija je bila pri petnajstih posiljena in okrajno sodišče je nato od občine zahtevalo poročilo o njeni moralnosti.<sup>87</sup> Kaj več o zločinu bi lahko izvedeli, če bi bili zadevni kazenski spisi kranjskega sodišča ohranjeni, kar pa na žalost niso. Iz ohranjenih fragmentov je še celo videti, kot da je ona posilila Janeza, in ne on njo. Vsekakor pa je v duhu dobe odtlej veljala za nečisto in verjetno je to najbolj pripomoglo k njeni nadaljnji življenjski poti.

V naslednjih letih so iz Kranja pošiljali v ljubljansko bolnišnico ubožna spričevala za Marijo Koželj, leta 1871 pa so jo komaj osemnajstletno že prvič spravili v prisilno delavnico.<sup>88</sup> Leta 1874 so jo ponovno gnali v prisilno delavnico.<sup>89</sup> Za ta njen odgon je ohranjen tudi njen odgonski potni list,<sup>90</sup> na katerem sicer piše, da je stara osemnajst let, vendar jih je takrat imela »že« 21. Kot prisiljenko so jo odpravili v prisilno delavnico v Lankowitz na Štajerskem, kjer so jo sprejeli 23. 2. 1874. Bila je majhne postave, okroglega obraza, rjavih oči, črnih obrvi in las, somernega nosu, ust, brade – očitno čedno dekle. Iz prisilne delavnice so jo izpustili naslednje leto.<sup>91</sup>

<sup>86</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 59, a. e. 935.

<sup>87</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 230, a. e. 3911 (18. 30. 7. 1868).

<sup>88</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 230, a. e. 3913 (29. 1. 1870); a. e. 3914 (29. 4., 16., 24. 8., 7., 21. 9. 1871).

<sup>89</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 231, a. e. 3916 (10., 20. 2. 1874).

<sup>90</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 255, a. e. 4112.

<sup>91</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 231, a. e. 3917 (13. 12. 1875).

Iz leta 1876 se nam je ohranil spremni list za dobrodelno vožnjo za osemnajst let staro (dejansko 23 let) Marijo Koželj iz deželne bolnišnice v domačo občino Kranj,<sup>92</sup> v letu 1877 so povpraševali iz Trsta, ali je Marija Koželj, hči pokojnega Petra, 24 let stara dekla, pristojna v Kranj,<sup>93</sup> spomladi naslednje leto pa je ljubljansko okrajno sodišče Marijo zaradi potepuštva (vlačuganja) obsodilo na štirinajstdnevni zapor in obenem odobrilo njeno zadržanje v prisilni delavnici. Kranjski okrajni glavar Derbič je o tem obvestil občino in jo obenem pozval, da se izjasni o njeni pristojnosti in premoženjskih razmerah. Spraševal je še, ali je občina v primeru, da Koželjevo zadržijo v deželni prisilni delavnici, stroške zanjo pripravljena kriti v celoti, deloma ali celo nič.

Županstvo je na to odgovorilo, da je vlačuga Marija Koželj pristojna v Kranj in da je brez premoženja. Če je bilo zanjo izrečeno pridržanje v prisilni delavnici, pa da občina ni v stanju prispevati kakršnegakoli plačila za tako kurbo.

Marije potem niso obdržali v prisilni delavnici, ampak so jo odgonsko poslali v njeno ljubečo občino, ki pa jo je predala v nadaljnjo obravnavo okrajnemu glavarstvu.<sup>94</sup> Na prvi dan v letu 1879 je okrajni glavar Derbič od županstva zahteval ubožno spričevalo za Marijo Koželj, ker da je njena oddaja v prisilno delavnico ponovno odobrena (z ubožnim spričevalom da bodo dokazovali, da nima nobenega premoženja, iz katerega bi se povrnili stroški z oddajo v prisilno delavnico).<sup>95</sup>

Tudi s tokratno oddajo v prisilno delavnico očitno ni bilo nič, ker so 22. 5. 1879 z mestne občine Ljubljana pisali okrajnemu glavarstvu Kranj, da so Marijo Koželj že 22. 7. 1878 odgnali iz Ljubljane za nedoločen čas in ji prepovedali vrnitev. Ker se je vrnila, so jo zaprli za tri tedne in jo izpustili 20. maja tega leta. Prejšnji dan pa da so jo ponovno privedli zaradi pohajanja in prepovedane vrnitve ter jo tega dne zaradi prepovedane vrnitve tudi predali c. kr. mestnemu delegiranemu sodišču. Marija da je bila od prepovedi vračanja v Ljubljano že enajstkrat prijeta. Tožijo, da po odgonu ostane kvečjemu dan ali dva v Kranju, potem pa se spet

vrne v Ljubljano. Obračajo se na kranjsko glavarstvo, naj poskrbi, da bo Marija po odgonu ostala v Kranju, ker da povzroča s svojim vračanjem znatne stroške.

Marijo so nato avgusta 1879 zaslišali na okrajnem glavarstvu Kranj. Nastal je zapisnik, iz katerega izvemo, da so Marijo, roj. 23. 6. 1853 v Kranju, s kostnim kariesom, kostno gnilobo v levi rami, postavili pod policijsko nadzorstvo. Marija naj bi že od leta 1871 živela vlačugarsko življenje in od takrat so jo leto za letom kar naprej odganjali iz Ljubljane v Kranj. Zaradi svojega vlačugarskega, potepuškega življenja, je bila od 21. 2. 1874 do decembra 1875 v prisilni delavnici. Kasneje jo je sodišče ponovno spoznalo za primerno za oddajo v prisilno delavnico, vendar je tam niso mogli sprejeti zaradi njene neozdravljive bolezni (zato so jo leta 1879 sklenili dati pod policijsko nadzorstvo v domači občini). Marija glede svojega načina življenja ni vedela reči nič v zagovor, pripomnila pa je, da pri svojih tetah Ceciliji in Jožefini v Kranju noče biti zato, ker jo neprestano zasipata z očitki. Glede na § 9 zakona z dne 10. 5. 1873 in glede na gornje okoliščine ji je okrajno glavarstvo izreklo takšnole »spoznanje«:

*»Kot kraj bivanja ji je določeno mesto Kranj, od koder ne sme nikamor brez dovoljenja glavarstva.*

*2) Vsako spremembo stanovanja mora še isti dan naznaniti občinskemu uradu. Prav tako mora biti na vsak poziv doma oz. pred stanovanjem in se izkazati, s čim se ukvarja in s kom se druží.*

*3) Občinski urad ji lahko določi časovne roke, ko se mu mora javljati, lahko ji prepove obiskovanje določenih prostorov in da bi ponoči zapuščala stanovanje.*

*4) Vsako kršenje določenih ji pravil se bo po § 10 zakona z 10. 5. 1873 kaznovalo z zaporom od 1 do 4 dni.«*

To so Mariji prebrali in ona se je s tem strinjala.

V dopisu občini so na okrajnem glavarstvu zapisali, da glede na njeno bolezen ni nobene ovire, da je ne bi takoj dali v kakšno bolnišnico. Za izvrševanje policijskega nadzora pa po potrebi lahko uporabijo tudi žandarje.

<sup>92</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 255, a. e. 4112.

<sup>93</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 863.

<sup>94</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 56, a. e. 886.

<sup>95</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 57, a. e. 909.

Marijo so nato predali občini, ki jo je naslednji dan z zdravniškim izvidom poslala v ljubljansko deželno bolnišnico, od koder pa je še isti dan pobegnila. Magistrat jo je 9. 9. ponovno odgnal v Kranj, kjer so jo dali v občinski zapor. Okrajni glavar Derbič je že takoj 11. 9. 1879 opozoril občino, naj Marijo policijsko nadzorujejo, saj očitno niso zaprosili za Marijino ponovno oddajo v deželno bolnišnico. Marija pa je po osmih dneh v Kranju ponovno pobegnila in nazaj v Kranj so jo prejeli s šubom 31. 10. Do nadaljnjega so jo zaprli v občinski zapor in o tem obvestili okrajnega glavarja, ki je odpisal, da naj jo zaradi prekršitve policijskega nadzora predajo okrajnemu sodišču.<sup>96</sup>

V letu in pol se nato verjetno ni zgodilo nič posebnega, marca 1881 pa so Marijo Koželj iz Ljubljane ponovno poslali domov. Pripisali so, da ta nemarna vlačuga s svojimi tako pogostimi odgoni povzroča deželnemu fondu velike stroške in da tudi ne kaže, da bi se lahko kaj poboljšala. Kranjsko okrajno glavarstvo naj nujno poskrbi, z energičnimi ukrepi, da se ne bo več mogla vrniti v Ljubljano.<sup>97</sup>

Kmalu nato, v aprilu, je kranjski mestni zdravnik ukazal, da Marijo Koželj zaradi podkožnih turov takoj pošljejo na operacijo v ljubljansko mestno bolnišnico. Ker da je pod policijskim nadzorstvom, naj jo po končanem zdravljenju z odgonom vrnejo v Kranj.<sup>98</sup> Še istega dne je uprava deželne dobrodelne ustanove v Ljubljani potrdila, da so po zdravniškem ukazu v deželno bolnišnico sprejeli Marijo Koželj.<sup>99</sup> Ampak kaj, ko so že julija ljubljanske mestne oblasti ponovno odpravljale Marijo Koželj v rodni Kranj, spet z milo prošnjo, naj za božjo voljo v Kranju že enkrat za vselej poskrbijo, da se ne bo kar naprej vračala v Ljubljano.<sup>100</sup>

Kdo ve, kako dolgo se je še ponavljala ta igra bežanja v Ljubljano in odganjanja nazaj v Kranj? Glede na Marijino zdravje in njen način življenja verjetno ne prav dolgo. To je seveda že druga zgodba; nas je za zdaj zanimal njen »odgonski del«. Za

konec kranjskih primerov pa pogledajmo še eno odgonsko skupino – cigane.

Spomladi 1876 je nastal odgonski zapisnik s poglavarjem sedemglave ciganske družine, Antonom Raihartom, rojenim leta 1826 in pristojnim v Kropo. Kot svojo dejavnost je navedel, da je glasbenik (*Musiker*) in gledališki igralec. Bil je pismen in podpisal se je *Reichard*, pravilno nemško, medtem ko je zapisnikar njegov priimek zapisal kar fonetično *Raihart*. Na vprašanje, kaj ima pripomniti, je protestiral, da je laž, da bi on ali kdo njegovih beračil!<sup>101</sup>

Naslednje leto so žandarji zaradi potepuštva v Zgornji Besnici prijeli cigansko družino Hudorovič. Nevarni naj bi bili, ker jih je bilo veliko in zaradi nadležnega beračenja. Iz Prema naj bi šli skozi gozdove iz svojega domačega kraja na romanje.

Čez deset dni so prijeli drugo skupino Hudorovičev, iz Podkraja. Tudi te so prijeli in odgnali v Ljubljano.<sup>102</sup>

Naslednji primer bo tipično pokazal nemoč odgona, če prijeti ni hotel povedati, kam je pristojen, ali če se je zlagal, da je pristojen drugam, kot je bilo res.<sup>103</sup>

Avgusta leta 1878 so žandarji s postaje Tupaliče prijeli sedemglavo cigansko družino (štirje odrasli, trije otroci) Gregorja Helda, starega 28 let. Cigane so zaprli, ti pa so jim naslednji dan pobegnili iz odgonskega zapora. Samo na sebi to ne bi bilo nič posebnega. Toda iz dopisa kranjske občine okraju, ki je nastal enajst mesecev kasneje, izvemo, da je prejšnje leto Gregor Held na zaslišanju dejal,

<sup>101</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 52, a. e. 839.

<sup>102</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 860, 865.

<sup>103</sup> Na ta problem je med drugim opozarjala tudi okrožnica deželnega odbora odgonskopostajnim občinam iz leta 1881: »Dalje se opozarja, da je pred izrekom odgonskega razsodila oziroma pred odtiranjem domovinstvo dotičnega odgonca natanko določiti in sicer na podlagi pisanih dokazil, katere ima odgonec v rokah, ali pa na podlagi poizvedovanja pri oni občini, katero je odgonec obznanil kot svojo domovno občino; nikakor pa ne zadostuje, da se osebe od sodnij še zaporom kaznovane in izročene na podlagi sodnijske obsodbe – brez konstatovanja domovinstva in brez izreka odgonskega razsodila kar naravnost odpravljajo. Vsako odgonsko razsodilo se ima potem naznaniti deželnemu odboru one dežele kamor je odgonec pristojen.« (ZAL, KRA-2, t. e. 67, a. e. 1037; 17. 12. 1881).



Ubožni list s katerim je občina »plačevala« bolniške stroške za svoje reveže (ZAL, KRA-2, t. e. 53, a. e. 841).

da so pristojni v Sežano. Ko so jih odgnali tja, so ugotovili, da v Sežano niso pristojni in so jih vrnili v Kranj. Na ponovnem zaslišanju v Kranju se je Held opravičil, da je pri prvem zaslišanju prišlo do pomote in da so v resnici pristojni v Šempas pri Gorici, v drugo kronovino.

V občinskem dopisu okraju so nadalje zapisali, da je po tem drugem zaslišanju prišlo do nesporazuma na odgonski občini, da je občinski sluga očitno napačno razumel nadrejene in je cigane izpustil. Dejansko seveda ni šlo za noben nesporazum, ampak se je občina ciganske težave elegantno rešila tako, da so jih izpustili, češ, naj se z njimi ukvarja kdo drug, kje drugje. V dopisu stoji, da so se cigani po Poljanski dolini vrnili v svojo domovino (?), občinskega slugo pa so odpustili. Problem pa je bil, ker je sežanska občina že prej izstavila račun za 14,57 gld (železnica, oskrba, spremljava) za vrnitev ciganov v Kranj (od koder so nato »pobegnili« domov).

Naslednji mesec, leto dni po prvem prijetju Heldov, je okrajno glavarstvo Kranj na to temo pisalo deželnemu odboru v Gorico. V dopisu so obnovili cigansko štorijo in opozorili na dejstvo, da so iz Šempasa prav tako odgovorili, da Heldi niso pristojni k njim. V nadaljevanju so povedali še, da kranjska občina ni dolžna nositi stroškov vrnitve ciganov iz Sežane. Nekako v smislu, da v Kranju res niso ravnali najbolj prav, ko so cigane kar brez preverjanja »vrnili« v Sežano, saj da se za pravo pristojnost ciganov še vedno ne ve in je zato stroške odgona obvezna kriti občina, ki odgon odredi (tu so verjetno mislili na sežansko vrnitev ciganov v Kranj).

Vendar pa očitno ni nič pomagalo in oktobra je kranjski okrajni glavar Derbič pisal občini, da bo stroške za Helde treba plačati.<sup>104</sup>

Tudi zadnji ciganski primer nam bo pokazal, kako so se vsi otepali gnancev, ciganov pa sploh. Ohranjeni zapisnik iz leta 1881 nam predstavi Marijo Brešjak, staro 55 let, kot vdovo, mater štirih otrok, zeliščarico. Pri sebi je imela tudi poselsko knjižico, izdano v Kresnicah leta 1874, s katero je izkazovala svojo pristojnost v Kresnice, torej so jo Kranjčani odgnali v Kresnice. S tem pa se ni stri-

njal kresniški župan, kar je tudi pisno obrazložil kranjskemu županstvu v petih oz. šestih točkah:

»Podpisano županstvo v Kresnici oznanjuje vradno, de je 'prisilni potni list 28. Julija 1881 št. 243 Marija Brešjak imenovana' res tukajšnjemu županstvu izročila; k'tri prisileni potni list spet sl. županstvu v Krajnu nazaj pošlem s tem:

1/ Marija Brešjak nema domovinske previce v občni Kresnice; je le hoče z silo dobiti; ker silno golufno govori.

2/ Pravi de je bila omožena; in vender noče to z poročilnim listam dokazati - če je bila cerkveno poročena ali postavno in je mož bil iz te občne tako se precej sprejme v občna in vsi zakonski njeni otroci - če se je le vlačila ž njim nespada sem v občna ona ne otroci toje sploh postava.

2/<sup>105</sup> Nobeden ne pozna v tukajšni občni in se tudi ne ve spomniti za Jakopa Brešjak in v pol drugo sto letih še v tej fari nobeden z imenam Brešjak ni bil keršen in je ta primek za tukaj čisto nov - tedaj ni on iz te občne bil in ki tudi res tukaj v tej občni bil gostoval ni za to še iz te občne - tedaj tirja županstvo nej ona dokaže, de je bil on iz te občne z pričami - ter je tukaj več starih ljudi - pa nobeden za to nič ne ve.

3/ Bukvice je poprej z golfijo dobila od poprejšniga župana; zdaj se pa mora vse dokazati in potem je še le v občna vzeta.

4/ Tudi se ne piča z zelšam kot pravi - temuč je ona in otroci 'ciganka' Vagabundin - ter se z nobenem delam ne pičajo, le z ležniva beračija.

5/ Ob kratkim dokler z pravičnimi pismi tukaj domovinsko pravico ne iškaže; tako dolgo nema v tej občni nobene pravice in more iz občne iti; tje ker je ona doma, tam ima domovinsko pravico.

Županstvo Kresnice 9. Augusta 1881

Janez Kovič

župan«

Kresniški župan je v svojem pismu zapisal, da je Marija Brešjak dobila delovno knjižico od prejšnjega župana z goljufijo. Decembra istega leta, 1881, pa so Marijo Brešjak v Kranju ponovno prijeli zaradi potepuštva, tokrat skupaj z dvajsetletnim sinom Gregorjem; obsodili so ju na tri dni zapore. Pri vsem tem pa je najbolj zanimivo to, da je imela Marija pri sebi delovno knjižico, izdano v Kresnicah 6. 8. 1881 od občinskega urada, to je od župana. Torej ji je kresniški župan izdal delovno knjižico tri dni prej, preden je pisal v Kranj, da Marija ni pristojna v Kresnice? Kakorkoli že, Marija

<sup>104</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 56, a. e. 885; t. e. 57, a. e. 907.

<sup>105</sup> Očitno se je zmotil in dvakrat pisal točko 2.



je ponovno romala »odgonskim potom« v (domovinsko) občino Kresnice.<sup>106</sup>

Kakšen je bil uradni odnos do ciganov, nam pokaže tudi dopis kranjskega okrajnega glavarstva mestni občini kot odgonski občini leta 1881. V njem piše, da je problem klateških ciganov Kranjsko kmetijsko družbo napotil, da se za rešitev problema obrne na deželno vladu. Ta je nato ukazala (16. 5. 1881), naj se oblasti strogo držijo predpisov glede ciganov, to je ukaza notranjega ministrstva z dne 11. 5. 1851 in ministrstva za deželno brambo in splošno varnost z dne 17. 8. 1869, in sicer, da se cigane, ki se potikajo okrog brez zaslužka in name-na, naganja v njihovo domovino. Po ukazu notranjega ministrstva z dne 14. 1. 1874 morajo oblasti glede nedelavnih klateških ciganov ravnati po zakonu z dne 10. 5. 1873 in jih predajati pristojnim sodiščem. Še posebej pa morajo na klateške cigane paziti odgonske občine in se pri tem strogo držati odgona glede tega »ljudskega razreda«.<sup>107</sup>

Občine so bile uradno opozorjene tudi na ostro postopanje s cigani na Hrvaškem in v Slavoniji. Maja 1875 je okrajno glavarstvo občini posredovalo obvestilo notranjega ministrstva, da na Hrvaškem in v Slavoniji zaradi vzdrževanja javne varnosti brezdomne cigane ostro nadzorujejo, tiste brez izkazov pa primejo in odženejo nazaj, od koder so prišli. Zadnje čase da drugje v cesarstvu prijeti cigani radi za svojo domovino navedejo Hrvaško in Slavonijo, ker pa v resnici ne spadajo tja, jih od tam vračajo tja, od koder so jih prignali, s tem pa nastajajo stroški. Deželna vlada zato opozarja, da se je treba poprej pisno prepričati, ali cigani res spadajo na Hrvaško in v Slavonijo in da jih odženejo tja šele potem, ko o tem ni več dvoma.<sup>108</sup>

### Odgon in odgonski stroški

Posebno poglavje odgonske institucije so bili seveda stroški, ki jih je s tem imela država. Kot smo videli, je približno osemdeset odstotkov odgonskih stroškov odgonska občina dobila povrnjenih iz deželnega fonda. Zato je bilo v interesu deželnega odbora, da so bili ti stroški čim nižji; v tem smislu je odbor tudi pritiskal na odgonske občine. Poglejmo, kako je to bilo videti v Kranju.

Deželni odbor je strogo pregledoval odgonske stroške, ki so mu jih pošiljale občine, in stroške, ki so se mu zdeli neupravičeni, tudi zavračal: »Pri šte. 447 so bili stroški zaračunjeni za odgonca Tomaža Jakelj-na, kateri je sprevodniku pobegnil, iz računa izključeni. Z ozirom na drž. zakonik dne 27. julija 1871, šte. 88, §. 18 mora odgonske stroške, katere narastejo po zanikarnosti odgonskih postaj plačati dotična odgonska postaja.«<sup>109</sup>

Istega leta je Deželni odbor Kranjski odgon-skopostajno občino Kranj opozarjal: »Postajna občina se opozaruje, da od 1. 6. t. l. se bode priprega samo za tiste odgonce adjustirala, kateri bodo od tamšnjega zdravnika kot bolni v zdravniškem izreku konstatirani, na vse druge izraze, na priliko: zaradi raztergane obleke in obutala, kakor tudi nagnjenja k ubežanju se ne bode ozir jemalo.«<sup>110</sup>

Seveda pa so najprej poskušali izterjati stroške od domovinske občine gnanca. Glede bolnih gnancev (in revnih bolnikov sploh) je deželni odbor naročal občini: »Stroški za prepeljavanje bolnih oseb spadajo med stroške okrajne policije in so tirjati od iste soseske, kamor je dotični bolnik pristojen. Dotične priloge se v prigibu v daljno rabo nazaj vračajo.«<sup>111</sup>

Leta 1877 je deželni odbor sklenil, da morajo odgonske postaje za bolne gnance uporabljati železnico (kjer je bilo to seveda možno), ki je bila cenejša od dražje priprege. Odgonsko postajna občina Kranj je na ta navodila odgovorila (1. 11. 1877): »Visoki deželni odbor! Vsled cenjenega tamšnjega ukaza od 28. sept. t. l. št: 5485 se smejo odgonci kateri so od zdravnika bolni in za peš hoditi kot nesposobni spoznani le po železnici odpraviti, ker se priprega ne bode več adjustirala.

Navedeni ukaz je postajska občina prejela še le 16. oktobra t. l. a se tudi v drugi polovici pretečenega meseca ni mogla iz sledečih vzrokov po njem ravnati.

Ker se težko dobe zanesljivi odgonski spremljevalci se tukaj za to opravilo rabijo srenjski služabniki. Primeri se na ta račun večkrat, da so vsi trije na poti, kar je po legi tukajšne občine iz katere se odgonci odtiravajo v postajske občine Ljubljana,

<sup>106</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 60, a. e. 955.

<sup>107</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 60, a. e. 959.

<sup>108</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 51, a. e. 815.

<sup>109</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 860 (28. 9. 1877).

<sup>110</sup> Prav tam (5. 6. 1877).

<sup>111</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 56, a. e. 885 (23. 11. 1878).



Škofjaloka, Radoljica, Tržič, Kamnik in Koroško jezero čisto naravno.

Tako spremljajo srenjski policaji odgonce na vse strani, namesto, da bi doma opravljali svoje službe.

Razumljivo je tedaj, ako postajska občina gleda na to, da se srenjski služabniki vernejo prej domu, kar po železnici pri sedanjem voznem redu celo mogoče ni, ker spremljevalec ves dan zgubi in se šele zvečer verne domu, razen tega mora od maja meseca t. l. počenši spremljevalec vožnjo domu na železnici iz svojega plačati.

Postajska občina sicer ve ceniti namen visokega deželnega odbora, ki namerava zmanjšati silnih stroškov, ki jih odgonci deželi prizadevajo. Glede pa na zgorej navedene vzroke predlaga vljudno prošnjo, da se v prihodnje še smejo odgonci iz Kranja po pripregi odpravljati in to vsaj za čas sedajnega voznega reda na Rudolfovi železnici, kar je tem bolj opravičeno, ker se odgonci iz Ljubljane v Kranj morja iz tistih vzrokov nikdar po železnici in vedno le po pripregi odtiravajo!

Konečno se visoki deželni odbor naprosi, da zgorej navedene priloge v daljno rabo verniti blagovoli. «

Kmalu so iz Ljubljane sledila nadaljnja navodila za varčevanje (25. 11. 1877):

»Od deželnega odbora vojvodine Kranjske. Okrožnica na odgonsko-postajске občine na Kranjskem.

Državna postava od 27. julija l. 1871 o tem, da se dene v red policijsko odpravljanje in odgonstvo, naznanja v §. 3. dva načina prisilnega odгона, in sicer:

a. ali da se odgoncu s prisilnim potnim listom odkazejo pot in postaje, po katerih mora v določenem času odpotovati (prisiljeno odkazani pot).

b. ali pa, da se odgonec prisiljeno z odgonom dalje odtira pod spremstvom straže.

Postava veljeva, da se je odгона pod spremstvom straže ogibati, dokler se da namen odгона doseči s prisilnim potnim listom (prisiljeno odkazani pot).

Pravico odločbe o vsakem posameznem slučaju, ali se da namera odгона s prisilnim potnim listom (s prisiljeno odkazanim potom) doseči, (kar deželnemu zakladu manjše stroške prizadeva) imajo po postavi odgonska oblastva, ki imajo razsodila na odgon ali na odpravo izrehati; pravico, način odгона odločevati, imajo tedaj na Kranjskem po

deželni postavi od 10. maja l. 1873 št. 19. tudi odgonsko-postajске občine. Deželni odbor pa opazuje, da se prav redkokrat kdo s prisilnim potnim listom na odgon da.

Brez namena, odgonsko-postajskim občinam s tem samostojno odločevanje kratiti, po katerem načinu se da namera odгона v enem ali drugem slučaju doseči, mora deželni odbor iz obzira na močno obteženi deželni zaklad vendar le opominjati, da odgonsko-postajске občine veže dolžnost, da se pri razsodilih na odgon, v katerih se ima tudi način odločiti, po katerem se ima odgon zgoditi, ogibajo odгона pod spremstvom straže v vseh slučajih, kedar se da namera odгона s prisilnim potnim listom doseči.

Potem naj se odgonsko-postajске občine ravnajo ter naj prejem te okrožnice sem naznanijo. «

Iz Kranja so odgovorili: »Podpisana odgonsko postajska občina potrjuje semošnji prejem cenjene okrožnice dne 25. nov. št. 6771 in vljudno naznani, da se je pri tukajšni odgonsko postajski občini že zdaj v smislu omenjene okrožnice ravnalo, ker se je skorej pri vseh tukajšnih razsodilih odločilo, da se odgonce le s prisilnim potnim listom odpravi in so se le od tukajšne c. kr. sodnije semkaj izročeni odgonci pod spremstvom straže odtiravali. «

Ob koncu leta 1877 pa je deželna vlada izdala še Pravila o glavnem odgonu med Ljubljano in Beljakom, kjer med drugim lahko preberemo:

»1) Od l. 1. 1878 dalje je bilo vse odgone na tej relaciji odpravljati po železnici, v tretjem razredu, za pol vozne karte.

2) Določili so odgonske postaje - Ljubljana, Škofja Loka, Kranj, Radovljica, Kranjska Gora, Trbiž, Podklošter in Beljak.

3) Za odgonska dneva iz Ljubljane v Beljak in nazaj sta bila določena torek in petek.

4) Odgonska oblast v Ljubljani je nastavila glavnega odgonskega sprevoznika, ki je ta dva dneva spremljal gnance gor in dol po železnici.

5) Ta sprevoznik je sprejemal ter oddajal gnance na kranjskih in koroških odgonskih postajah ter skrbel za njihove dokumente.

6) Vmesne odgonske postaje so bile dolžne k vsakemu 'odgonskemu' vlaku pošiljati nekoga, ki je oddajal in sprejemal gnance.

7) V Beljaku je moral glavni odgonski sprevoznik dostavljati gnance z železniške postaje in na postajo, ne da bi zahteval za to posebno plačilo, pri

tem pa je moral imeti vsaj enega pomočnika iz odgonske postaje Beljak.«<sup>112</sup>

Čez dve leti (2. 1. 1880) so z okrožnico deželnega predsedstva nekoliko spremenili dneve odgona – iz Ljubljane v Beljak so začeli odganjati v ponedeljek in petek, iz Beljaka v Ljubljano pa v torek in soboto.<sup>113</sup>

In kakšni so bili stroški za odpravo gnanca iz Kranja v ljubljansko prisilno delavnico leta 1878? Oskrba (hrana) – 17 kr, spremstvo – 59 kr, voznina po železnici – 80 kr, zdravniški pregled – 8  $\frac{6}{8}$  kr, režija – 20 kr; skupaj 1,84  $\frac{6}{8}$  gld.<sup>114</sup>

Za prehranjevanje gnancev je občina podeleževala koncesijo: »Hrano odgoncem daje odgonski varuh, kojemu se plačuje opoldanska kuhana jed po 17 soldov za osebo, zjutrajni in večerni kruh pa, ker se je cena kruha podražila, po 4  $\frac{1}{2}$  soldov.«<sup>115</sup>

Leta 1878 so bili stroški enaki. Deželni odbor je namreč povpraševal občino o stroških, ki jih ima za hrano, in kranjsko županstvo je odgovarjalo, da je odgonsko postajna občina »pri oddaji hrane za odgonce sledeče cene za leto 1878 dosegla in sicer za zjutrajni in večerni kruh za  $\frac{1}{4}$  kilo 4  $\frac{1}{2}$  kr tedaj skupaj 9 krajc in za opoldansko kuhano jed 17 krajc«. <sup>116</sup> Kruh je bil seveda črn, iz pšenične in koruzne moke, cena pa je bila veljavna tržna cena v Kranju – 18 krajcarjev za kilogram črnega kruha in 22 krajcarjev za kilogram belega.<sup>117</sup>

Odgonski zapor je občina leta 1872, ko je začela delovati kot odgonska občina, najela v hiši Franca Gogale, št. 158. Polletna najemnina je znašala 37 gld 50 kr.<sup>118</sup>

Preden sklenemo predstavljanje kranjskih odgonskih razmer, omenimo še problem odganjanja inozemskih gnancev, ki jih je bilo treba odgnati preko avstro-ogrskih meja. Leta 1878 se je tako deželni namestnik iz Linza obrnil na deželno vlado v Ljubljani, češ da so pogosti primeri, ko odgonske postaje iz notranjosti Avstrije pošiljajo na odgon-

sko postajo Braunau inozemske, bavarske odgonce, ki jih potem kraljeva bavarska odgonska postaja Simbach noče sprejeti, ker nimajo v redu odgonskih dokumentov, primerne obleke, primerne obutve ali pa so ušivi. Zato da potem ti ostajajo dalj časa v Braunauu, kar seveda pomeni velike stroške in prenatrpanost v zaporu. Odgonske postaje naj poskrbijo, da se bodo držale odgonskih predpisov, da ne bo prihajalo do takih primerov zavrnitve s strani Bavarske.<sup>119</sup>

O teh problemih je čez dve leti občini pisal tudi kranjski okrajni glavar Derbič, češ da ima deželna vlada v Tropauu v Šleziji podobne probleme z begunci, ki so pristojni v Prusijo, kot oblasti v Linzu z bavarskimi (dokumenti, obleka, ušivost, dolgotrajno poizvedovanje o natančni pristojnosti, veliki stroški zaradi dolgih čakalnih dob na nadaljnji odgon). Sicer pa naj bi leta 1875 avstro-ogrška monarhija in nemški rajh sklenila sporazum glede medsebojnega vračanja svojih državljanov (ravnanja z njimi itd.).<sup>120</sup>

## Odgon naš vsakdanji

Pri poglavjih o domovinstvu in prisilnih delavnicah je bilo že omenjeno, da se je avstro-ogrška odgonska zakonodaja več ali manj prenesla v prvo Jugoslavijo. Tudi odgonska praksa se je nadaljevala enako kot v prejšnji državi. Potepuhe, berače, cigane in druge marginalce so preganjali in odganjali tako kot prej, prav tako prostitutke, ki so motile visoko razviti čut za javno moralo. Le slog je bil nekoliko modernejši, primeren novjšim časom. Če so včasih vlačugo enostavno prijeli pri dejanju in jo odgnali, je sedaj župan poslal nemarnici dopis v stilu:

»Podpisano mestno županstvo Vam naznaja, da je občinski odbor mesta Kranja v svoji seji dne 8. junija 1928 vsled naročila g. sreskega poglavarja v Kranju z dne 1. junija 1928 št. 7777 in na podlagi poročila tukajšnje žandarmerijske stanice soglasno sklenil, da morate vsled nemoralnega življenja v smislu § 10 občinskega reda tekom enega meseca zapustiti tukajšnjo občino ter Vam prepovedal nadaljno bivanje na občinskem ozemlju.«<sup>121</sup>

<sup>112</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 860.

<sup>113</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 59, a. e. 934.

<sup>114</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 56, a. e. 886.

<sup>115</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 860 (18. 2. 1877).

<sup>116</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 56, a. e. 885.

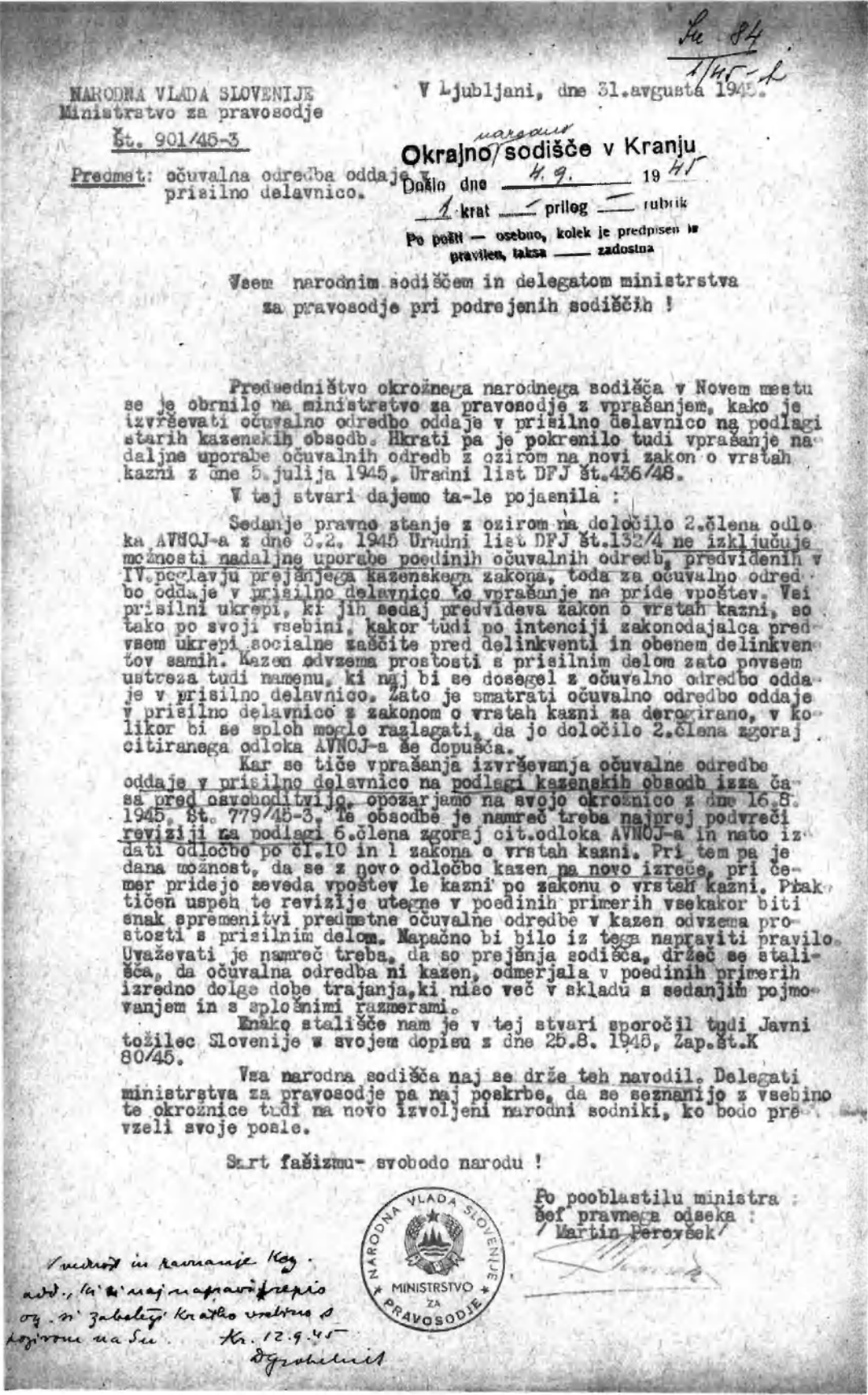
<sup>117</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 853; t. e. 55, a. e. 876.

<sup>118</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 48, a. e. 760.

<sup>119</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 56, a. e. 885.

<sup>120</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 59, a. e. 934.

<sup>121</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 169, a. e. 2119 (9. 6. 1928).



Po letu 1945 je novim razmeram ustrezno pojmovanje odгона in prisilnega dela spremenilo tudi zadevno zakonodajo (ZAL, KRA-150, t. e. 661, a. e. 868).

V omenjenem poročilu žandarjev glede nemoralnega življenja občini nezaželene osebe lepo vidimo hinavščino družbe, ki preganja samo kurbe, kurbirjev pa ne:

»(...) Nima že več let odkar je v Kranju nobenega zaslužka ali opravila, odnosno družega rednega dohodka in se preživlja največ od tajne prostitucije, na ta način, da ob tržnih, pa tudi drugih dnevih lovi svoje žrtve po raznih gostilnah mesta Kranj. Druži se z različnimi kriminalnimi tipi, ter se jo najde ob vsaki nočni uri po gostilnah in ulicah. Tukajšnja stanica je dobila ponovno pritožbe od večih oženjenih moških, ki so bili v njeni družbi okradeni, kateri so pa z ozirom na njih družinske razmere in javnosti odustali od nadaljnje preiskave, tako, da je za razna taka dejanja ostala nekaznovana.«<sup>122</sup>

Podoben duh veje tudi iz drugega žandarskega poročila, ki so ga za drugo osebo spisali istega dne:

»Frančiška R., ki je ločena od svojega moža Gašperja, (...) živi v konkubinatu z Jurijem L., (...) ki je istotako ločen od svoje žene. Razen tega ima razmerje še z drugimi oženjenimi moškimi, tako je pred kratkim Terezija K. iz Stražišča našla svojega moža Matevža v stanovanju R-ove skritega v omari za obleko, kar je dovedlo do družinskih sporov. (...)«<sup>123</sup>

Z nastankom nove Jugoslavije in spremembo družbene ureditve so se stvari na področju odгона in oddaje v prisilne delavnice nekoliko spremenile. Odgon in oddaja v prisilno delavnico sta v stari Jugoslaviji spadala med »očuvadne naredbe«, ki se niso pojmovale kot kazen, ampak prej kot upravni ukrepi.<sup>124</sup> Po novem pa je te stvari urejal *Zakon o vrstah kazni*, ki je med drugim poznal tudi izgon iz kraja bivanja in prisilno delo.<sup>125</sup> Izgon iz kraja bivanja je bilo mogoče izvesti na dva načina: kot odgon v rojstni kraj ali kot izgon v neki drug kraj (prisilna nastanitev); taka prisilna nastanitev je lahko trajala od enega meseca do pet let<sup>126</sup> in je imela seveda povsem drug značaj kot odgon v domači kraj.

<sup>122</sup> Prav tam, 30. 5. 1928.

<sup>123</sup> Prav tam.

<sup>124</sup> ZAL, fond: Okrajno sodišče Kranj (KRA-150), t. e. 661, a. e. 868. Navodilo ministrstva za pravosodje narodnim sodiščem z dne 31. 8. 1945.

<sup>125</sup> Ur. l. DFJ, št. 48/1945, str. 417–418.

<sup>126</sup> Drugi odstavek sedmega člena Zakona o vrstah kazni.

Prisilno delo po tem zakonu je bilo možno bodisi z odvzemom svobode ali pa tudi brez nje-ga.<sup>127</sup> Prisilno delo je bilo kot poboljševalno delo v upravnem kazenskem postopku možno tudi po *Temeljnem zakonu o prekrških* iz leta 1947,<sup>128</sup> ki je poznal tudi kazen izгона od enega do šestih mesecev.<sup>129</sup> Leta 1949 je izšel še *Zakon o prekrških zoper javni red in mir*, ki je poleg kazni poboljševalnega dela poznal tudi ukrep družbeno koristnega dela (od šestih mesecev do dveh let).<sup>130</sup>

Vse tri oblike prisilnega dela (prisilno delo, poboljševalno delo in družbeno koristno delo) ter izgon je leta 1951 ukinil *Uvodni zakon h kazenskemu zakoniku*.<sup>131</sup> Temu sta sledila novi *Kazenski zakonik*<sup>132</sup> in novi *Temeljni zakon o prekrških*<sup>133</sup> s tem, da kazni prisilnega dela in izгона nista več predvidevala. V praksi pa se je to izkazalo za pomanjkljivo, o čemer nam govorijo poročila kranjskega okrajnega sodnika za prekrške Senatu za prekrške pri Državnem sekretariatu za notranje zadeve LRS:

»Precej primerov je bilo v postopku zaradi delomrzništva. Pometamo takorekoč z vsemi, ki se priklatijo v tukajšnji okraj pa niti po večmesečnem zadrževanju nimajo stalne zaposlitve ali pa jo dobe, nekaj časa delajo, nato se potikajo sem in tja po mestu, gredo zopet h kakemu priložnostnemu delu za dan, dva spoznavajo razmere in priložnostno kradejo. Čutiti je pomanjkljivost v sankciji za prekršek po čl. 2. t. 11<sup>134</sup> Zakona o prekrških zoper javni red in mir, ker ni v 3. čl.<sup>135</sup> predviden varstveni ukrep izгона, kar bi prišlo v poštev v večini slučajev, ko postopamo zoper klateže - delomrzneže došle iz južnih krajev. Predno ti pridejo do Gorenjske se že dobršen čas klatijo tudi po drugih krajih in nimamo, ko prestanejo kazen, zakonite možnosti, da bi ga izgnali, od koder je prišel. Taki ljudje silno otežujejo kontrolo terena po varnostnih

<sup>127</sup> Prvi in četrti člen Zakona o vrstah kazni.

<sup>128</sup> Šesta točka šestega člena Zakona je kot vrsto upravne kazni naštevala poboljševalno delo do treh mesecev (Ur. l. FLRJ, št. 107/1947, str. 1497).

<sup>129</sup> 35. člen omenjenega Zakona.

<sup>130</sup> Ur. l. LRS, št. 16/49, str. 115–116.

<sup>131</sup> 5. člen Uvodnega zakona h kazenskemu zakoniku (Ur. l. FLRJ, št. 11/51, str. 165).

<sup>132</sup> 24. člen Kazenskega zakonika (Ur. l. FLRJ, št. 13/51, str. 187).

<sup>133</sup> 6. in 11. člen Temeljnega zakona o prekrških (Ur. l. FLRJ, št. 46/51, str. 517).

<sup>134</sup> Drugi odstavek omenjenega člena se je glasil: »Z zakonom ali uredbo se lahko predpišejo tudi drugi varstveni ukrepi.«

<sup>135</sup> Tretjega odstavka namreč ni bilo.

organih. Številka navedena v poročilu o pravnomočnih upravnih kaznih v koloni 4 se nanaša na take delikvente, h katerim spadajo tudi cigani nastanjeni v premičnih vagonih v Seničnem pri Tržiču, na Jesenicah in v Gorjah pri Bledu. Dva, trije od njih imajo pravico opravljati od hiše do hiše brusaško obrt, z nji-mi pa hodijo okoli vsi ostali in beračijo.«<sup>136</sup>

»V zvezi z delomrzneži pojasnim, da gre v 6 primerih za ljudi, ki so bili zaradi tega že predkaznovani, pa so zaposlitev, ki smo jim jo preskrbeli, vnovič opustili. V zvezi s tem imamo problem zlasti na Jesenicah, kamor prihajajo moški, pa tudi ženske, z juga, se tam brez dela potikajo in končno največkrat poskušajo beg. Težava s temi je v tem, ker poleg kazni za delomrzneže ni predviden izgon, da bi jih tako po prestani kazni vsaj za nekaj časa zakonito odstranili s tukajšnjega obmejnega področja.

Glede podatkov o beračenju pripomnim, da gre skoraj v vseh primerih za stare, že odslužene ljudi brez sredstev, ki pa smo jih tudi izganjali v domače občine in sicer smo to storili v 7 primerih. Ravno tu je očitno, kako potreben bi bil varstveni ukrep iz-gona tudi pri delomrznežih, ki so večinoma mlajši ljudje, ko istočasno moremo uporabljati izgon zoper stare, ki nam v bistvu kaj posebno ne škodujejo.«<sup>137</sup>

Družba očitno še ni bila pripravljena za »brezizgonsko liberalizacijo« in to napako je »popravit« novi *Temeljni zakon o prekrških* iz leta 1959,<sup>138</sup> ki je ponovno predvideval izgon v drugem odstavku 11. člena: »Z zakonom se lahko predpišeta za posamezne prekrške kot varstvena ukrepa: izgon iz določenega kraja in določitev prebivališča.«

Ukinjanje »varstvenih ukrepov«, ki so določali in omejevali svobodo gibanja, je bilo nato postopno. Naslednji *Temeljni zakon o prekrških* iz leta 1965 je odpravil izgon, ohranil pa je še določitev prebivališča.<sup>139</sup> Informativno si lahko pogledamo tabelo o številu pravnomočnih izrečenih varstvenih ukrepov v Sloveniji za leta 1963-1965:<sup>140</sup>

| Vrsta varstvenega ukrepa    | 1963  | 1964  | 1965              |
|-----------------------------|-------|-------|-------------------|
| Izgon iz določenega kraja   | 521   | 462   | 60 <sup>141</sup> |
| Določitev prebivališča      | 5     | 9     | 10                |
| Odvzem stvari               | 910   | 1.145 | 1.001             |
| Odvzem voznškega dovoljenja | 3.053 | 3.309 | 4.130             |
| Skupaj                      | 4.489 | 4.925 | 5.201             |

Šele naslednji *Zakon o prekrških*, iz leta 1973,<sup>142</sup> je ponovno izpustil izgon in prisilno določitev kraja bivanja, kar so najprej poizkusili že pred 22 leti, pa je bilo očitno prezgodaj. Zanimivo je, da se ideja o prisilni delavnici vedno znova ponuja uradnikom, ki imajo opravka z marginalci. Še leta 1961 je takšno idejo priporočil kranjski okrajni sodnik v svojem poročilu Okrajnemu senatu za prekrške: »Prav tako bi bili primerni zavodi za delomrzneže, delomrznice, prostitutke. Zapor-na ka-zen za tovrsto ljudi, vsaj v znatni meri za nekatere, nikakor ni primerna. Le delo je najboljše sredstvo da se take osebe spravijo na redno pot življenja, a nikakor ne za številne zapor, ker iz zapora večkrat pridejo še slabši.«<sup>143</sup> Z zamislijo se je očitno strinjal tudi šef Okrajnega senata za prekrške, ki jo je posredoval Senatu za prekrške pri državnem sekretariatu za notranje zadeve LRS s pripombo, da »bi bilo potrebno najti zakonito podlago in materialne možnosti, da se tak zavod ustanovi. (...)«<sup>144</sup>

V naslednjih letih so poročila o kaznovanju klatežev, brezdelnežev in beračev postajala vedno bolj šablonska, prepisovala so se iz leta v leto: »Klateže, brezdelneže in berače smo obravnavali v hitrem postopku. Po prestani kazni s takojšnjo izvršitvijo pa so bili napoteni v kraj stalnega bivališča. Domači brezdelneži pa so po večini kronični alkoholiki.«<sup>145</sup>

Preostane nam še sklepno razmišljanje o vlogi odgona »kot socialnega ukrepa, ki je stvari reševal represivno«. Povrnimo se na konec Geremekove knjige, k spremni besedi Marka Štuhca: »Če je v srednjem veku siromaštvo, predvsem prostovoljno,

<sup>136</sup> ZAL, fond: Okrajni sodnik za prekrške Kranj (KRA-59), t. e. 29, a. e. 51 (7. 7. 1956).

<sup>137</sup> ZAL, KRA-59, t. e. 30, a. e. 52 (15. 10. 1957).

<sup>138</sup> Ur. l. FLRJ, št. 2/59.

<sup>139</sup> »Za hujše kršitve zoper varnost občanov in za druge hujše kršitve javnega reda se sme predpisati z zakonom kot varstveni ukrep določitev prebivališča za dobo dveh let.« (Ur. l. SFRJ, št. 26/65, tretji odstavek 11. člena, str. 1098).

<sup>140</sup> Slobodan Rakočević, Obravnavanje pravnega stanja glede določanja prekrškov in družbenopolitičnih ter ostalih teme-

ljev za zadevno pravno stanje, v: Problematika upravno kaznivih dejanj, Inštitut za javno upravo in delovna razmerja pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Ljubljana, 1965/1966, str. 135.

<sup>141</sup> Aprila 1965 je izšel že novi *Zakon o prekrških*, ki ne pozna več izgona.

<sup>142</sup> Ur. l. SRS, št. 7/73.

<sup>143</sup> ZAL, KRA-59, t. e. 31, a. e. 56 (28. 9. 1961).

<sup>144</sup> ZAL, KRA-59, t. e. 31, a. e. 56 (2. 10. 1961).

<sup>145</sup> ZAL, fond: Občinski sodnik za prekrške Kranj (KRA-186), t. e. 186, a. e. 8011.

*veljalo za krepost in od boga hoteno stanje, pomoč siromaku pa je izražala krščansko ljubezen do bližnjega in bila pomembno priporočilo na poti v večno življenje, se je med sredino 14. stoletja in začetkom 17. stoletja odnos do revščine in revežev radikalno spremenil. Ne le, da se je spremenila narava dobrotelnih ustanov in socialnega skrbstva, reveži so iz tistih, ki vzbujajo krepostno vedenje in imajo zato svojo družbeno funkcijo, postali 'brezkoristna teža sveta' afunkcionalni in odrinjeni. Naposled pa so vse bolj kriminalizirani zdrsili v družbeno disfunkcionalnost. Če je bil v začetku obdobja, ki ga obravnava Geremek, poudarek na usmiljenju, ob branju knjige kot priča doživljamo, da se poudarek premika k vislicam.*»<sup>146</sup>

Miloščina ali odgon? Naj se reveža hrani ali odganja? Kot odgovor na ta vprašnja se je že zelo zgodaj pojavila delitev na resnične in namišljene reveže, na tiste, ki naj bi bili resnično potrebni pomoči, in one druge, ki naj bi si prostovoljno izbrali beraški način življenja, kot lažjo pot preživetja. Tej delitvi se je kot reševanje vprašanja takoj pridružila še druga, in sicer delitev na domače in tuje reveže, berače, potepuhe. Dolžnost vsake krščanske skupnosti je, da poskrbi za svoje reveže (in to se je vedno bolj izražalo tudi v posvetni zakonodaji), tuje berače in potepuhe pa je treba poslati v domači kraj. Z odganjanjem v domači kraj pa je neposredno povezan pojem domovinske pravice, to je končne odgonske postaje nekega gnanca, kjer je morala skupnost (občinska oblast) tako ali drugače poskrbeti zanj in ga ni mogla odgnati dalje. Za resnične reveže naj bi torej poskrbeli v domačem kraju, za tiste, ki se ne bi hoteli preživljati s poštnim delom (pa naj bi se sicer lahko), pa je obstajalo prisilno delo, oziroma kasneje prisilne delavnice – od absolutizma dalje strah in trepet vseh potepuhov.

Povzeto v enem stavku – s siromaščino se ravna tako, da se tujo odžene v domači kraj, za potrebno domačo se poskrbi z najnujnejšim za preživetje, za nepotrebno pa s prisilnim delom.

In kako je z odnosom do marginalcev danes, ko strpnost tako visoko kotira na političnem odru? Tako neposrednega besednjaka glede nezaželenih sodržavljanov, kot smo ga brali v 19. stoletju, si danes vsaj na oblast ciljajoči politiki ne morejo več

<sup>146</sup> Geremek, *Usmiljenje*, str. 308.

privoščiti in neposreden odgon je postal mednarodna, globalizacijska zadeva. Če so si včasih siromaščino vračali iz občine v občino, si jo danes iz države v državo, vsaka politika pač skrbi za svoje volivce in ne za druge. Ljudje pa smo na tem področju ostali enaki: na revnejše od sebe gledamo kot na lene ali nesposobne, bogatejši so pa tako vsi lopovi, ki živijo na naš račun. Namen gospodarskega napredka pač ni odpravljanje družbenih neenakosti, ampak posledica želja vsakogar, da bi imel (še) več kot ima. Če to poteka na račun (dela) drugega, je to pač problem tega »drugega«, ker se ni sam sposoben povzpeti nad nekoga.

Seveda pa odgon tudi ni tako enopomenski pojem, kot se morda zdi danes. Kaj je pravzaprav slabega v tem, da vsakdo poskrbi zase in da to pričakuje tudi od drugega? Ali nekdo lahko upravičeno pričakuje pomoč od drugega in do kakšne mere? Družba vendar pričakuje, da bo vsak odgovorno, po najboljših močeh poskrbel zase, da ne bo v breme drugim, po drugi strani pa načelo solidarnosti vsem zagotavlja vsaj minimalno preživetje. Človek ob branju starih spisov dobi občutek, da so ljudje včasih bolj neposredno izgovarjali svoje misli, tudi oblast. Danes pa bi na deklarativni ravni vsi vsem pomagali, od misic vseh vrst, prek tako ali drugače javno znanih ljudi, do politikov, ki so se vedno pripravljani »zavzemati se za«, »storiti vse, kar je v njihovi moči«, več kot gasilnih dejanj pa niso zmožni. Sistemsko želijo ostati pomembni in premožni. Če smo nekoliko aktualni, se to najlepše kaže v sedanjih prizadevanjih po ureditvi sistema javnih plač, ko riba vedno znova začne smrdeti pri glavi, ko dosedanjim privilegirancem niti na misel ne pride, da bi se plačne (družbene) razlike kaj zmanjšale »na njihov račun«.

Človeku vsaj zaenkrat še ni do kakšne enakosti z vsemi drugimi buteljni, ampak to so že razmišljanja, ki jih bomo odgnali v njihovo domovno občino – filozofijo. Za odgon kot dejstvo, ki ima domovanje v zgodovini, pa lahko sklenemo, da se je pojavil že zgodaj v človeški družbi, se s potrebammi moderne države vedno bolj institucionaliziral, za naše kraje dobil končno klasično obliko v ustavi dobi Avstro-Ogrske, danes pa je najbolj očiten na mejah razvitega in nerazvitega sveta.

Saj res, vas morda zanima, kako je končala Marija Koželj?



V poglavju o kranjski odgonski občini smo jo zapustili v letu 1881. V letu 1882 je morala občina pošiljati okrajnemu glavarstvu ubožna spričevala zanjo,<sup>147</sup> prav tako tudi v letih 1883<sup>148</sup> in 1884.<sup>149</sup> Za ta leta so ohranjeni delovodniki mestne občine Kranj, prav tako je ohranjen delovodnik za leto 1885, vendar v njem nisem našel nobene zahteve po potrdilu o siromašnosti Marije Koželj, tako da sem že pomislil, da je nekje v tem času sklenila svojo žalostno življenjsko pot. Vendar pa je bilo Mariji naklonjenih še kar nekaj let. Avgusta 1888 je bila družina Koželjevih deležna zapuščine po oporoki Marije Prek.<sup>150</sup> In sicer je bilo že omenjeni teti Ceciliji namenjenih 500 gld (po odbitju dedovanjskih pristojbin in stroškov je dobila izplačanih 467 gld), Mariji 100 gld (po odbitku 92 gld) in njenemu pet let mlajšemu bratu Petru<sup>151</sup> prav tako 100 gld (po odbitku 94 gld). Za koliko časa je zaleglo teh 92 gld lahko le ugibamo, vsekakor pa ne za dlje kot do leta 1893, ko je pri delitvi miloščine za prvi kvartal 1893 Marija dobila dva goldinarja.<sup>152</sup> Od leta 1906 dalje, do njene smrti, Marijo lahko zasledimo na seznamu stroškov mestne ubožnice. Tuintam so bili mestni reveži deležni tudi kakšnega volila za reveže ali prispevka bogatih. Leta 1907 je tako npr. gospod Ivan Majdič ubožnici daroval 300 kron. Marija je od tega dobila tri krone, pri njenem imenu pa je pripis s svinčnikom (kot tudi še pri treh drugih ženskah) – »šnopsarca«. Temu navkljub, in njenemu celemu bednemu življenju, pa je Marija »potegnila« do triinšestdesetega leta – umrla je 5. 3. 1916 v mestni ubožnici.<sup>153</sup>

<sup>147</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 232, a. e. 3923 (22. 2., 21. 9., 23. 10. 1882).

<sup>148</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 232, a. e. 3924 (28. 4., 1. 6., 27. 7., 15. 9., 8. 10., 19. 10. 1883).

<sup>149</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 232, a. e. 3925 (28. 1., 8. 2., 16. 10. 1884).

<sup>150</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 250, a. e. 4021 (11. 8. 1888).

<sup>151</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 54, a. e. 864.

<sup>152</sup> ZAL, KRA-2, t. e. 250, a. e. 4021 (24. 2. 1893).

<sup>153</sup> Prav tam, seznam stroškov ubožnice za leto 1916.

## Viri

*Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino = Landes-Gesetz- und Regierungs-Blatt für das Kronland Krain*, 1866, II/2; 1872, IV/13; 1873, VII/19.

*Novice*, 21. 5. 1851.

*Reichsgesetzblatt für die im Reichrathe vertretenen Königreiche und Länder*, 1849, št. 170; 1859, XIV/58; 1862, IX/18; 1862, XXXIX/87; 1863, XLIII/105; 1873, XXXVIII/108.

*Stenografski zapiski zasedanj kranjskega deželnega zbora* z dne 9. 4. 1864 in 11. 4. 1864.

*Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, št. 74, 1929.

*Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, št. 95/1921.

*Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije*, št. 48/1945.

*Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije*, št. 107/1947, 11/51, 13/51, 46/51, 2/59.

*Uradni list Ljudske republike Slovenije*, št. 16/49.

*Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije*, št. 26/65.

*Uradni list Socialistične republike Slovenije*, št. 7/73.

*Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota za Gorenjsko Kranj (ZAL)*, fond: *Mestna občina Kranj (KRA-2)*, t. e. 48, a. e. 760; t. e. 51, a. e. 815; t. e. 52, a. e. 839; t. e. 54, a. e. 853, 860, 863, 864, 865; t. e. 55, a. e. 876; t. e. 56, a. e. 885, 886; t. e. 57, a. e. 907, 909, 910; t. e. 59, a. e. 934, 935; t. e. 60, a. e. 955, 957, 959; t. e. 65, a. e. 1017; t. e. 69, a. e. 1063; t. e. 97, a. e. 1201; t. e. 230, a. e. 3911, 3913, 3914; t. e. 231, a. e. 3916, 3917; t. e. 255, a. e. 4112; t. e. 67, a. e. 1037; t. e. 169, a. e. 2119; t. e. 232, a. e. 3923, 3924, 3925; t. e. 250, a. e. 4021; t. e. 254, a. e. 4106.

*ZAL, fond: Okrajni sodnik za prekrške Kranj (KRA-59)*, t. e. 29, a. e. 51; t. e. 30, a. e. 52; t. e. 31, a. e. 56.

*ZAL, fond: Okrajno sodišče Kranj (KRA-150)*, t. e. 661, a. e. 868.

*ZAL, fond: Občinski sodnik za prekrške Kranj (KRA-186)*, t. e. 186, a. e. 8011.

## Literatura

- Metod Dolenc**, »Usoda« ljubljanske prisilne delavnice, v: Kronika slovenskih mest, IV, 1937.
- Enciklopedija Slovenije**, 2: Ce–Ed, 1988.
- Dr. Ernst Baron Exterde**, Ueber das Heimatrecht, v: Oesterreichische Zeitschrift für Verwaltung, Gradec, 1868, I. letnik, str. 2–3, 5–7, 9–10, 13–14, 17–18.
- Bronislaw Geremek**, Usmiljenje in vislice; zgodovina revščine in milosrčnosti, Studia humanitatis, Ljubljana, 1996.
- Robert Hughes**, The Fatal shore, A History of the Transportation of Convicts to Australia 1787-1868, Pan Books, 1988, London.
- Jiří Klabouch**, Die Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848-1918, R. Oldenburg München-Wien, 1968.
- Oesterreichisches Staatswörterbuch**. Handbuch gesammten österreichischen öffentlichen Rechtes herausgegeben unter Mitwirkung zahlreicher hervorragender Fachmänner von Dr. Mischler, Ernst, Ulbrich, dr. Josef, Dunaj 1895.
- Dr. Fran Ogrin**, Beračenje, potepanje in ciganstvo v socialni in pravni obleki, v: Samouprava, Glasilo županske zveze v Ljubljani, leto IV., Ljubljana, 1936, str. 93–97.
- Janko Pleterški**, Politika naroda v krizi družbe, države in idej, v: Slovenska trideseta leta; simpozij 1995, Slovenska matica, 1997, Ljubljana.
- Slobodan Rakočević**, Obravnavanje pravnega stanja glede določanja prekrškov in družbenopolitičnih ter ostalih temeljev za zadevno pravno stanje, v: Problematika upravno kaznivih dejanj, Inštitut za javno upravo in delovna razmerja pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Ljubljana, 1965/1966.
- Slovenski biografski leksikon**, Ljubljana, 1933, peti zvezek.
- Gorazd Stariha**, Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave, v: Melikov zbornik, ZRC SAZU, 2001.
- Vlado Valenčič**, O ženitni svobodi in njenih omejitvah od fevdalizma do liberalizma, v: S. V., Izgon iz občine, v: Samouprava, Glasilo županske zveze v Ljubljani, leto I., Ljubljana, 1933.
- Sergij Vilfan**, Uvod v pravno zgodovino, Uradni list RS, Ljubljana 1998.

**Peter Vodopivec**, Trideseta leta, v: Slovenska trideseta leta; simpozij 1995, Slovenska matica, 1997, Ljubljana.

**Josip Žontar**, Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine, v: ZČ, 1956–1957.

## Zusammenfassung

## „SIE BESCHÄFTIGEN SICH MIT KEINER ARBEIT, NUR MIT VERLOGENER BETTELEI!“

*Die Abschiebung als Maßnahme zur Abwehr gegen unerwünschte Personen*

Menschen verspürten schon früh das Bedürfnis nach Vorherrschaft über andere und nach Unterscheidung insbesondere in materieller Hinsicht. Mit dem Anwachsen der Bevölkerung wuchs auch die Zahl der Vermögenden, noch viel stärker aber die Zahl der Armen. Es entstand das Problem der Kontrolle der armen Massen, das nicht mehr allein mit Almosen gelöst werden konnte. Dabei ging es auch um das Problem der Migration von Armen, die ihr Überleben außerhalb des Heimatortes suchten, jedoch von anderen Orten vertrieben wurden, da die Meinung vorherrschte, man solle in ihrem Heimatort für sie sorgen.

Einen Armen kann man unterstützen oder man kann ihn aus den Augen schaffen. Almosen oder Abschiebung? Soll man einen Armen ernähren oder vertreiben? Als Antwort auf diese Fragen kam es bereits sehr früh zur Unterteilung in vermeintlich echte und vermeintlich eingebildete Arme – also jene, die der Hilfe angeblich wirklich bedurften, und jene, die sich angeblich freiwillig ein Leben in Armut und Bettelei ausgesucht hatten, als einfachere Art des Überlebens. Hinzu kam die Unterscheidung in heimische und fremde Arme, Bettler und Vagabunden. Es galt als Pflicht einer jeden christlichen Gemeinschaft, für ihre Armen zu sorgen, und dies schlug sich auch immer stärker in der weltlichen Gesetzgebung nieder. Demgegenüber sollten fremde Bettler und Herumtreiber in ihre Heimatorte geschickt werden. Mit



der Abschiebung in den Heimatort unmittelbar verbunden ist der Begriff des Heimatrechtes, das heißt die Frage nach der endgültigen Station eines Vertriebenen, wo ihn die Gemeinschaft – die Gemeindebehörden – auf irgendeine Art und Weise versorgen musste und ihn nicht mehr fortschicken durfte. Für die vermeintlich echten Armen sollte also im Heimatort gesorgt werden, für jene, die sich ihren Lebensunterhalt angeblich nicht mit ehrlicher Arbeit verdienen wollten, obwohl sie es konnten, wurde die Zwangsarbeit eingeführt und in weiterer Folge wurden Arbeitshäuser eingerichtet – seit der Zeit des Absolutismus die Furcht eines jeden Herumtreibers.

Mit der Entwicklung des Absolutismus und der Rechtsstaatlichkeit entwickelte sich auch das System der Festlegung der heimatlichen (örtlichen) Zugehörigkeit eines Individuums, was die Grundlage für jedes System der Sanktionierung von „Herumtreiberei“ aller Art war. In der Zeit des rechtsstaatlichen Absolutismus entstanden immer mehr Gesetze, die diese Problematik im Detail regelten. Mit der Entwicklung des Verfassungsstaates wurde die Gesetzgebung im Bereich der Abschiebung schließlich vereinheitlicht und es wurde ein System von Abschiebegemeinden und Abschiebestationen eingerichtet – der Höhepunkt des Abschiebungssystems. Wie dies in der Praxis funktionierte, zeigt der Beitrag am Beispiel der Stadtgemeinde Kranj. Hier kann man feststellen, dass die häufigste Ursache für die Abschiebung das Vagabundieren war. Es folgten jene, die zur Zwangsarbeit geschickt wurden, sowie aus der Zwangsarbeit und aus Gefängnissen entlassene Personen, die besonders beaufsichtigt wurden. Recht groß war auch die Zahl der abgeschobenen „Zigeuner“, denen die Behörden sowie die Bevölkerung sehr negativ begegneten. Eine eigene Kategorie waren Arme, die den Weg in die Heimatgemeinde nicht selber schafften – meist waren dies völlig verarmte Kranke, die von den Gemeinden auf Abschiebungskosten in die Heimatgemeinde gebracht wurden. Bei den „ländlichen“ Prostituierten, die in den Städten aufgegriffen wurden, wurde am liebsten vermerkt, sie seien ohne Mittel oder ohne Ausweis; den Vermerk „Hure“ findet man sehr selten. Die Abschiebung war natürlich mit Kosten verbunden, gegen die sich alle wehrten. Rund 80 % der Abschiebungskosten bekam die abschiebende Gemeinde aus einem Landesfonds

zurückerstattet. Daher lag es im Interesse des Landesausschusses, diese Kosten möglichst gering zu halten und in diesem Sinne wurde auch Druck auf die abschiebenden Gemeinden ausgeübt.

Die österreichisch-ungarische Gesetzgebung betreffend die Abschiebungen galt auch noch im ersten Jugoslawien. Mit der Entstehung des neuen Jugoslawien nach dem Zweiten Weltkrieg und der Veränderung der Gesellschaftsordnung veränderten sich auch die Regelungen im Bereich der Abschiebungen und der Zwangsarbeitsanstalten. Im Jahr 1951 wurden alle Formen von Zwangsarbeit sowie von Abschiebung (sowohl die Abschiebung in den Heimatort als auch die zwangsweise Unterbringung in einem anderen Ort) abgeschafft.

Und wie ist heutzutage, wo Toleranz auf der politischen Bühne einen hohen Stellenwert einnimmt, die Einstellung gegenüber marginalen Gruppen? Heute können sich zumindest die nach Ämtern strebenden Politiker keinen so unmittelbaren Wortschatz gegenüber unerwünschten Mitbürgern erlauben, wie man ihn im 19. Jahrhundert finden konnte. Die direkte Abschiebung ist zu einer internationalen, globalisierten Angelegenheit geworden. Wenn früher die Armut von einer Gemeinde in die andere geschickt wurde, so passiert das heute von einem Staat in den anderen, denn jede Politik kümmert sich um die eigenen Wähler und nicht um andere. Auch wir Menschen haben uns nicht wirklich verändert – die, die ärmer sind als wir, betrachten wir als faul oder unfähig, die, die reicher sind, allesamt als Gauner, die auf unsere Kosten leben. Das Ziel des wirtschaftlichen Fortschritts ist nun mal nicht die Abschaffung gesellschaftlicher Ungleichheiten, sondern die Folge des Wunsches eines jeden, (noch) mehr zu haben als man hat – und wenn dies auf Kosten (der Arbeit) eines anderen geschieht, ist es eben das Problem des anderen, wenn er nicht fähig ist, selbst aufzusteigen. Der Mensch ist heutzutage noch nicht an einer Gleichheit mit allen anderen Dummköpfen interessiert – aber dies sind schon Überlegungen, die wir in ihre Heimatgemeinde, die Philosophie, abschieben wollen. Über die Abschiebung als in der Geschichte verankerte Tatsache bleibt abschließend festzustellen, dass es sie bereits früh in der menschlichen Gesellschaft gab, sie mit den Bedürfnissen des modernen Staates immer stärker institutionalisiert wurde, in den slowenischen Ge-

bieten in der Verfassungsperiode Österreich-Ungarns ihre klassische Form fand und heutzutage an den Grenzen zwischen der entwickelten und der weniger entwickelten Welt am offensichtlichsten ist.

**Schlagwörter:** Armut, Bettelei, Vagabunden, Abschiebung